

AZ ERDÉLYI HADMŰVELETEK 1944 KÉSŐ NYARÁN-KORA ŐSZÉN¹

Az általános politikai és hadászati helyzet Románia átállása nyomán

Románia 1944. augusztus 23-án átállt. Magyarország nem követte. Szeptember 5-én a magyar csapatok átlépték a román határt, noha a magyar vezetés több intést kapott, hogy semmilyen körülmények között se tegye ezt meg. Elég, ha Bakach-Bessenyei György volt berni követ távirataira gondolunk. A magyar csapatok mégis átlépték a határt. Igaz, mint látni fogjuk, a román csapatok ezt már tíz nappal korábban megtették. Az alapvető kérdés azonban nem az volt, hogy Magyarország megtámadja-e Romániát vagy sem, hanem az, hogy kitart-e Németország mellett vagy sem.

Pusztán a katonai erőviszonyok a románokét követő néhány napban lehetővé tették volna a magyar kiugrást is. Ez esetben Magyarország (továbbra is) azonos oldalon marad, mint Románia, azaz hiába szeretne volna Románia (ha egyáltalán az előzetes fegyverszüneti feltételek nyomán eljut addig) fegyverrel is visszaszerezni 1940-ben elvesztett területeit, mivel azt a Szovjetunió katonai jelenléte kizárta volna. Csakúgy, mint azt, hogy Magyarország fegyveres erővel tegyen kísérletet a második bécsi döntéssel visszacsatolt területek megvédésére Romániával szemben. De nem ez történt.

Magyarország (legalábbis augusztus–szeptember fordulóján) kitartott Németország mellett, következésképpen Románia lehetőséget nyert 1940-ben elvesztett területeinek fegyverrel történő visszaszerzésére. A lehetőséggel élt is, s mint látni fogjuk, az arra vonatkozó utasítások sokkal korábban napvilágot láttak, mint hogy a magyar támadás megkezdődött volna. Sőt, már akkor, amikor a magyar vezetésben még a polémia sem vette kezdetét a támadásról, amely egyébként, mint szintén mint látni fogjuk, nem politikai célból indult meg, hanem katonai: nem Dél-Erdély visszacsatolásának szándékával, hanem azért, hogy lezárja a Déli-Kárpátok hágóit.

Megítélésünk szerint ha Magyarország azonnal követi Románia példáját, semmilyen körülmények között nem törhetett volna ki magyar–román háború, hiszen azt a Szovjetunió nem engedte volna meg. Magyarország azonban tovább harcolt Németország oldalán, ami, a magyar szándékoktól függetlenül, elkerülhetlenné tette a román–magyar háború kirobbanását.

A román vezetés ugyanis elhatározta magát. 1940-ben elvesztett területeinek visszaszerzésére akkor is megindult volna, ha egyetlen magyar katona sem lépi át előzőleg a határt. Igaz, akkor nem Magyarország lett volna a támadó fél, de a lényeg az antifasiszta koalíció szempontjából tekintve nem ez volt, hanem az, hogy Magyarország szembefordul-e Németországgal, vagy tovább harcol az oldalán.

Ez a tanulmány a magyar támadással foglalkozik, a szeptember 5-én indult támadással, annak katonai előzményeivel, illetve mindazzal, ami Észak-Erdélyben és a Székelyföldön katonai téren történt, tehát a Magyarország területén 1944 késő nyarán –

¹ A következőkben részletet adunk közre a szerző 1996-ban megvédett, A Kárpát-medence hadszíntérré válásának kérdései 1944-ben és a Magyarország keleti felén lezajlott hadműveletek, különös tekintettel a 2. magyar hadsereg felállítására és harcaira Erdélyben című kandidátusi disszertációjából. (A szerkesztőség)

kora őszen lezajlott hadműveletekkel és harcokkal. Ez az a terület, amelynek feldolgozására a teljesség igényével vállalkozni kíván, mint olyannak a bemutatására, amely monografikus jelleggel, részletesen még nem történt meg.

Más a helyzet a politikatörténeti munkákkal, vagy egyes monográfiák politikatörténeti elemzéseivel. Ezek jobbára a teljesség igényével dolgozzák fel a problémát, s ennél fogva nem ez az a terület, amelyen újat szeretnénk hozni, ismétlésekbe pedig nem szeretnénk bocsátkozni. Ennek, tehát a hadtörténeti feldolgozásnak azonban keretet kell adni. A keretnek, megítélésünk szerint, az augusztus 23-át követő mintegy két hét politikatörténetének kell lennie. Azt azonban ismét le kell szögeznünk, hogy a tanulmány alapvetően hadtörténeti, s nem politikatörténeti. Ennek megfelelően a politikatörténeti I. rész összefoglaló jellegű csupán. Azt is be kell határolnunk, hogy a tanulmány nem tér ki a magyar kiugrási kísérletre, azt korábban már részletesen feldolgozott, önálló témakörnek tekintjük.

Románia kiugrása a német koalícióból és átállása az antifasiszta koalícióhoz

1944. augusztus 23-án 16 órakor Hohenzollern I. Mihály román király letartóztatta Ion Antonescu marsallt, az ország teljhatalmú diktátorát (az államvezért, románul conducatorul, amit németre Staatsführerként lehet fordítani).²

18 órakor I. Mihály tájékoztatta fegyverszüneti kérelméről a tökéletesen meglepett német követet, Manfred von Killinger.³ Ezzel párhuzamosan a Constantin Sanatescu vezérezredes elnökletével megalakított katonai kormány⁴ lezáratta a Bukarestbe bevezető utakat és vasutakat, s blokád alá vettette a bukaresti német alakulatok elhelyezési körleteit.⁵

Másnap a román hadsereg országszerte támadásokat intézett addigi szövetségese, a német hadsereg ellen, a Luftwaffe pedig bombázta Bukarestet. 25-én I. Mihály hadat üzent a Harmadik Birodalomnak. A sikeres királypucshoz a Román Kommunista Párt csak asszisztált, ellentétben az elmúlt évtizedek román tankönyveiben található állítással, amely a kommunisták vezette nemzeti felkelésről beszélt. A kommunisták a 23-i esti rádióbeszédéből értesültek a történetekről és csak 24-ére virradóra kapcsolódtak be az eseményekbe. Tudtak a készülődő kiugrásról, de azt három nappal későbbre várták. Mindenesetre Antonescut átvehették a királyi palotából.⁶

Bár a németeket a bukaresti események váratlanul érték, a történetek nem voltak előzmények nélkül. 1943 során a román vezetés, a magyart követően, titokban felvette a kapcsolatot az angolszász hatalmakkal. Ellentétben azonban a Kállay-kormányral, a román királyi udvar a Szovjetunióval is kereste az érintkezést. Barbu Stirbei herceg vezetésével 1944 tavaszától már komoly tárgyalásokat folytattak Kairóban, majd

² Lipcsey Ildikó: Mihály király színre lép (*Élet és Tudomány*, 1990. március 23., 30.; a továbbiakban: *ÉT*) I-II.; II. 394–395. o.

³ *ÉT* II. 395. o.

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ R. Süle Andrea: Románia politikatörténete. In: Románia 1944–1990, Budapest, 1990. (a továbbiakban: *Süle*) 200. o.

Moszkvában.

1944. január 16-án a brit kormány (Románia vonatkozásában) átengedte a fegyverszüneti tárgyalások irányítását a szovjet kormánynak.⁷ Április 12-én közölték Romániával az előzetes fegyverszüneti feltételeket, amelyeket Antonescu ugyan elutasított, de a Nemzeti Liberális Párt és a Nemzeti Parasztpárt június 10-én elfogadott. (A fegyverszünetet majd csak az átállás után, szeptember 12-én írták alá.)⁸

A király, illetve közvetlen környezete májustól kezdte el a kiugrás előkészítését.⁹ Június 13–14-én éjszaka az említettek, illetve a Román Kommunista Párt képviselőiben M. Ioanitu, Gr. Niculescu-Buzesti és E. Bodnarus tárgyalásokat kezdett D. Damaceanu, Gh. Mihail és I. Stircea tábornokkal (előbbi Bukarest helyőrségparancsnokságának vezérkari főnöke volt) a kiugrás végrehajtásáról. A tanácskozást a király képviselőiben a későbbi miniszterelnök, Constantin Sanatescu tábornok vezette.¹⁰ Június 20-án a Nemzeti Demokrata Blokk (Blocului National-Democrat), melynek az előbbieken említett három párton kívül tagja volt a Szociáldemokrata Párt is, elismerte, hogy a kiugrás az Udvar vezetésével fog lezajlani, s elfogadta a monarchia fenntartását.¹¹

A szovjet vezetés 1944 első feléig majdnem azonosan tekintett Magyarországra és Romániára, sőt az utóbbival szemben Besszarábia, Észak-Bukovina és Transznisztria (a Dnyeszter – románul Nistrul – és a Déli-Bug közötti terület) bekebelezése, továbbá az 1941-es vérengzések miatt mélyebb ellenszenvet táplált. 1944-ben azonban örömmel fogadták a román felajánlkozást, amely adott esetben lehetőséget biztosított a Balkán irányába történő gyors előnyomulásra. Hogy a királyi udvar (Antonescu és köre kimaradt a kiugrás előkészítéséből) szándékait ösztönözzék, Moszkvában burkolt ígéreteket tettek az erdélyi kérdés Románia javára történő megoldására.

Sztálinnak alapvetően mindegy volt, kinek adja vissza a kettéosztott Erdély másik felét, s adott esetben egy magyar kiugrás is fontos lett volna számára, hiszen akkor a Kárpát-medencébe bejutva elérheti a német (osztrák) határt, elvághatja a teljes balkáni német haderőt és szárazföldi összeköttetést teremthet Tito hadseregével, akinek területeit az angol hadsereg addig semmiképpen sem érhetne volna el.

A magyar kormány azonban akkoriban még kizárólag a nyugati szövetségeseknél kereste a kiugrás lehetőségeit. Azt sem szabad elfeledni, hogy a Szovjetunió csatlakozott a casablancai értekezlet határozatához, amely érvénytelennek tekintett minden, Hitler és Mussolini közreműködésével kialakított területi változást.

Az előkészítés is szervezettebben folyt Bukarestben, mint 1944 októberében Budapesten. Június 14-ére virradóra már a kiugrás időpontját is kitzúzték, augusztus 26-ára, s megállapodtak, hogy szükség esetén fegyverrel (!) kényszerítik ki a németekkel szemben a kiugrást. Egyébként az elfogadott előzetes fegyverszüneti feltételek (miként

⁷ *Vigh Károly*: Ugrás a sötétbe. Budapest, 1984. 10. o.

⁸ *Süle*, 199. o.

⁹ Uo. 200. o.

¹⁰ Románia hozzájárulása a fasizmus felett aratott győzelemhez. (Szerk.: *Bitay Ödön*) Bukarest, 1965. (a továbbiakban: RO) 63. o.; *Cupsa, I. – Matei, Gh. – Focseneanu, I. – Balteanu, B. – Ion, L. – Zaharescu, V.* : Contributia Romaniei la razboiul antihitlerist (23 august 1944 – 9 mai 1945) (Bukarest, 1958; a továbbiakban: Contributia) 35. o.

¹¹ Contributia, 32. o.

a Magyarországnak átadottak és október 11-én aláírottak is) tartalmazták a román hadsereg bekapcsolódását a Németország elleni harcba.¹²

Az augusztus 20-án Iasi-Chisinau térségében megindult szovjet offenzíva darabokra szaggatta a 3. és 4. román hadsereg arcvonalát, ennek nyomán Antonescu 21-én és 22-én kétszer is tárgyalt Hans Friessner vezérezredessel, a német Dél-Ukrajna Hadseregcsoport parancsnokával, majd a 22-én összehívott rendkívüli minisztertanáccsal kimondatta a háború folytatását. 23-án 16 órára kihallgatást kért a királytól, s még a késő délután a frontra készült, hogy személyesen irányítsa az ellenállás újjászervezését, egyben intézkedett a Bukarestben és környékén állomásozó román csapatok útbaindítására az arcvonalba. A fronton lévő román parancsnokokról, különösen Petre Dumitrescu vezérezredesről, a 3. és Ilie Steflea hadseregtábornokról, a 4. román hadsereg frissen kinevezett parancsnokáról (a Nagyvezérkar addigi főnökéről) feltételezni lehetett, hogy hűségesekek Antonescuhoz. Mindez ahhoz vezetett, hogy a kiugrás időpontját három nappal előre hozták, de erről a Kommunista Pártot nem értesítették.¹³

Augusztus 23-án I. Mihály fogadta a conducatorot, s feltette a kérdést: hajlandó-e közreműködni az átállás végrehajtásában. Mikor az német mondott, letartóztattatta.¹⁴

Este 22 órakor a rádióban elhangzott a király kiáltványa. I. Mihály bejelentette a katonai-fasiszta diktatúra (sic!) felszámolását, az ellenségeskedés beszüntetését az Egyesült Nemzetekkel szemben, valamint a román hadsereg csatlakozását a náci Németország elleni küzdelemhez. A király, mint a fegyveres erők főparancsnoka, megparancsolta a hadseregnek, hogy indítson hadműveleteket Észak-Erdély elfoglalására. („III./b. *Recuperarea fortelor armate romane de pe frontul din Basarabia si Moldova in scopul ulterioarei lar intrebuintari in operatiunile vizand recucerirea Ardealului de Nord.*”) A kiáltvány megjelent a Romania Libera 24-i számában.¹⁵

A királyi kiáltvánnyal egyidőben kiadott hadparancsában a román Nagyvezérkar (Marele Stat Major) újonnan kinevezett főnöke, Gheorghe Mihail hadosztálytábornok elrendelte a német haderő kiverését Románia területéről, egyben a német és magyar (!) csapatokkal szembeni aktív harctevékenységet Észak-Erdélyben. („III. *Ideca generala operativa: [...] c./ Eliberarea teritoriului national de trupele germane. d./ Actiunea ofensiva pentru recucerirea Ardealului de Nord [...] Pentru actiunea ofensiva contra trupelor germano-maghiare din Transilvania de Nord...*”)¹⁶

Bár 25-étől román csapatrészek többször betörték Magyarországra (a trianoni területre is), átfogó román támadás nem indult Észak-Erdély elfoglalására. Sanatescu miniszterelnök mindenestre felszólította Magyarországot Észak-Erdély kiürítésére. Hogy a tábornok-kormányfő szavainak nyomatékot adjon, a román légierő augusztus 30-án magyar városokat bombázott, az 1940-ben visszacsatolt országrészek

¹² ÉT I. 373. o.

¹³Uo., valamint *Hans Friessner: Verratene Schlachten* (Hamburg, 1956; a továbbiakban: *Friessner*) 72–81. o.; *Sz. M. Styemko: A vezérkar a háború éveiben* (Budapest, 1975) 155. o.

¹⁴ ÉT II. 394–395. o.

¹⁵ RO 26., 73. o.

¹⁶ RO 80. o.

Nagyváradot és Szászrégent, a trianoni területen Kecskemétet és Ceglédet.¹⁷

Az ellenségeskedés a német és a román csapatok között már 24-én kirobbant. A román Nagyvezérkar 24-én felszólította a német katonai szerveket és csapattesteket a helységek, illetve a román alakulatok és törzsek elhagyására. Az erre adott 24 órás határidőt be nem várva a 8. német hadsereg 3. hegyivadász hadosztályának arcvonalán, Mironnál a 3. román határőr ezred megtámadta a 138. német hegyivadász ezredet. Támadások érték a Bukarestben és környékén települt törzseket és alakulatokat is. Erről a német, szovjet és román források egyaránt beszámolnak.¹⁸ Mindez korábban történt, mint Bukarest német bombázása, nem ez utóbbi vezetett tehát a német–román ellenségeskedések kirobbanásához.

A német katonai vezetés elképzelései és intézkedései a helyzet stabilizálására

A román átállás nem csak a német politikai vezetést érte váratlanul, de a katonait is. A német politikai vezetés reagálásáról és intézkedéseiről a román átállást követően nincs módunk átfogó képet adni. Ide értjük azt is, miként született döntés Berlinben Bukarest bombázásáról, s hogy ez miként hatott a Németországnak küldött román hadüzenet augusztus 25-i időpontjára. Alapvetően a katonai vezetés cselekedeteit követjük végig, azt is elsődlegesen abból a szempontból, ahogyan azok az erdélyi hadszíntér kialakulásához vezettek.

Arról, hogy Bukarestben nincs minden rendben („... *dass mit Marschall Antonescu und dem stellvertretenden Ministerpräsidenten etwas nicht in Ordnung sein solle*”), augusztus 23-án 20.30-kor érkezett az első hír a német Dél-Ukrajna Hadseregcsoport (Heeresgruppe Südukraine) parancsnokságához a német szárazföldi haderő Bukarestben működő missziójának (Deutsche Heeresmission) első vezérkari tisztjétől (1. Gen. St. Offz.).¹⁹

Johannes (Hans) Friessner vezérezredes, a hadseregcsoport parancsnoka és Helmuth von Grolman vezérőrnagy, a hadseregcsoport vezérkari főnöke kapcsolatba lépett mindenkivel, akivel csak tudott, így a szárazföldi és a légi haderő képviselőivel és a bukaresti német követtel. Friessner 23.25-kor jelentést tett Hitlernek. Kérte, hogy a Romániában állomásozó összes német parancsnokság, alakulat és szolgálati hely (Dienststellen) felett átvehesse a parancsnokságot. Javasolta, hogy a német csapatokat a legrövidebb úton vonják vissza a Kárpátok szegélyére („... *den deutschen Truppen auf schnellstem Wege auf die Karpatenrand-Stellung zurückzugehen*”). Hitler mindkét javaslattal egyetértett, s elrendelte azok végrehajtását („*Der Führer erklärt sich mit*

¹⁷ Gosztonyi Péter: A magyar Honvédség a második világháborúban. Budapest, 1992. (a továbbiakban: Gosztonyi) 171.o.; A Honvéd Vezérkar 1. osztály napi tájékoztatói Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Vkf. 1. o. 304. doboz, (a továbbiakban: Tájékoztatók) 504/b. lap

¹⁸ Kriegstagebuch des Oberkommandos der Heeresgruppe Südukraine (HL Mikrofilmtár, 895. tekercs, (a továbbiakban: KTB; ugyanezen rövidítéssel 1944. szeptember 24. után ~ der Heeresgruppe Süd) 895. tekercs, 7 208 191. felvétel; Zaharov, M. V.: A 2. és a 3. Ukrán Front felszabadító hadműveletei Délkelet- és Közép-Európában 1944–1945. Budapest, 1973. (a továbbiakban: Zaharov) 112. o.; Marinescu, A. – Romanescu, Gh.: Armata romana in razboiul antihitlerist. Album de scheme. Bukarest, 1980. (a továbbiakban: AR) 72. o.; RO 28. o.

¹⁹ KTB 895. tekercs, 7 208 187. felvétel

beidem einverstanden und kündigt eine Weisung darüber an.”).²⁰

Nem sokkal korábban, 23.05-kor a mögöttes hadműveleti terület vezérkari főnöke (Chef d. Gen. St. des Befh. rückw. Op. Gebiet) teljes védelmi készütséget (volle Abwehrbereitschaft) rendelt el a Romániában állomásozó valamennyi parancsnokság, alakulat és egyéb szolgálati állás számára.²¹

Bár Friessner 23-án késő este valamennyi román területen lévő német parancsnokság, alakulat és egyéb szolgálati állás felett átvette a parancsnokságot, tisztában volt vele, hogy személyesen nem lesz képes a visszavonulás vezetésére és a hátszói katonai feladatok egyidejű irányítására. Azt a célját elérte, hogy a katonai vezetést egy kézben (a sajátjában) fogja össze, de a végrehajtás irányítását átruházta másra. 24-én a 6. és 8. német hadsereg hadműveleti területe mögötti valamennyi német alakulat, parancsnokság és szolgálati állás feletti parancsnokságot Gerstenberg repülőtábornokra, a Luftwaffe romániai csapatainak parancsnokára (Befehlshaber der deutschen Luftwaffe in Rumänien) bízta. Ez a szolgálati beosztás a hadműveleti terület mögötti területre vonatkozott, nem volt azonos a harcoló hadseregeket támogató 4. légiflotta parancsnoki beosztásával, amit Holle altábornagy töltött be.

A szárazföldi csapatok romániai missziójának főnöke (Dt. Bev. Gen. b. Ob. Kdo. d. kgl. rum. Wehrm. zugl. Chef d. dt. Heeresmission i. Rumänien), Erik Hansen lovassági tábornok nem jöhetett számításba, mivel beszorult Bukarestbe, de Gerstenberg megbízása mellett szólt az is, hogy az ő hatáskörébe tartoztak a Ploiestit biztosító erős légvédelmi csapatok.²² Az igaz, hogy a 23-áról 24-ére virradó éjszakát Gerstenberg Hansennel és von Killinger követtel együtt a bukaresti német követségen töltötte román őrizet alatt, de (őt egyedül) hajnalra szabadon bocsátották. Mindenesetre Friessner gondoskodott helyettesről is: amennyiben Gerstenberg nem nyerte volna vissza szabadságát, a hátszói katonai akciókat Hofmeier (másutt Hofmeyer) SS-Brigadeführernek kellett volna vezetnie.²³

Friessner javaslata a hadseregcsoport azonnali hátravonására a Kárpátok szegélyére logikus volt. A szovjet offenzíva 4 napja alatt a hadseregcsoport arcvonala részekre szakadt, s a román csapatok kiválásával a német seregeknek semmi esélyük sem maradt annak helyreállítására és stabilizálására Moldvában. A Kárpátokba hátráló alakulatoknak azonban a hegyes terep adta lehetőségek, hátuk mögött az Árpád-vonallal megerősített magyar határral, esélyt jelentettek új arcvonal kiépítésére.

A visszavonulás a Kárpátokba a fronton harcoló német alakulatok közül alapvetően nem csupán a 8. hadsereg kötelékébe tartozókat érintette volna. 23-án estére a 2. Ukrán Front csapásmérő csoportosítása (a 27., a 53. hadsereg és a 6. gárda-harcoksihadsereg) a Szeret és a Prut folyók között délnek haladva megközelítette Birladot, a 3. Ukrán Fronté pedig (a 37. és 46. hadsereg) Besszarábiában délnyugatnak haladva megközelítette a Prut-parti Cahult, ezzel a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport főerőit három oldalról átkarolta, s összeszorította egy, Vaslui – Chisinau – Leovo városok határolta zsákba, amelyt a Prut osztott ketté, s amelynek szája már csak a Prut két partján Birlad

²⁰ KTB 895. tekercs, 7 208 187–7 208 189. felvétel

²¹ Uo. 7 208 188. felvétel

²² Uo. 7 208 193. felvétel

²³ Uo. 7 208 193–7 208 195. felvétel

és Cahul között volt nyitott. Ez azt jelentette, hogy a 8. német hadsereg egyébként is a Kárpátok lábainak közelében álló főerőin túl, amelyek számára eleve adódott a hegységbe való visszavonulás, a fenti zsákba szorított 6. német hadsereg főerőinek (és a 8. hadsereg néhány seregtestének) a zsák száján át visszavonulva az ún. Foksányi-kapuhoz kellett érkezniük a két szovjet hadseregcsoport közötti, még szabad folyosón. A Foksányi-kaputól pedig már közel van a Kárpátok délkeleti kiszögellése.²⁴

Friessner nem feltétlenül akarta feladni Romániát. A visszavonulást a Kárpátokba kivitelezhetőnek tekintette, de elképzelhetőnek tartotta azt is, hogy a 6. német hadsereg megkapaszkodik a Duna-delta – Galac – Foksány – Kárpátok vonalon, amivel megakadályozhatják a Balkán szovjet előzölését. Ezt két okból is elképzelhetőnek tartotta. Egyrészt 24-én már ismerte a német politikai vezetés szándékát, hogy politikai megoldást keres a válságra, vagyis az egy évvel korábbi olasz mintát követve, csak annál sokkal gyorsabban németbarát bábkormányt alakíttat Romániában. Más kérdés, hogy emlékiratainak tanúsága szerint nem értett egyet ezzel a megoldással.²⁵

Másrészt befolyásolta Friessnert az is, hogy ez a vonal alkalmas volt (lett volna) szilárd védelem kialakítására. A Duna-delta, illetve a Duna legalsó folyása Galactól a Deltáig jól védhető. Ugyanez állapítható meg a Kárpátokról is. A Kárpátok délkeleti kiszögellését Adjutól Galacig a Szeret folyó köti össze, amely ott sík területen halad keresztül. Mivel a területnek a Milcov és a Putna folyók között lévő Foksány (Focsani) a legnagyobb városa, Foksányi-kapunak (Poarta Focsanilor) is nevezik. Dél-Ukrajna, illetve Besszarábia felől nagyobb katonai kötelékek ott tudnak a leggyorsabban és a legkönnyebben átkelni a Balkán irányába. Elméletileg, augusztus 23–24-én, még a Foksányi-kapu is védhetőnek tűnt.

A Szeret (Siret) jobb partján ugyanis Adjutól, illetve a Tatros (Trotus) Szeretbe torkollásától a Szeret Galac (Galati) feletti Dunába torkollásáig 1941-től megerősített vonalat építettek ki. Az 5–10 km mélységű, összefüggő vonal, amelynek kiépítéséhez felhasználták az 1917-ben létesített és megmaradt osztrák–magyar megerősített állásokat is, teljesen lezárta a Foksányi-kaput. Öt szektorra tagolták, a legalsó, 203. szektor (Sectorul 203) a brailai volt, a 201. a bodzai (a Bodza [Buzau] folyó torkolatáról), a 206. a Maicanesti-i, a legerősebben kiépített a 207. foksányi, a legfelső (e kifejezés a Szeret folyása szerint értendő), 208., a Panciu-i. Az összefüggő megerősített vonalhoz balról (északnyugatról) csatlakozott a 209. szektor, amely katonai szervezeten nem tartozott a vonalhoz, de a Tatros torkolatától Aknvásárig (Țirgu Ocna) a Tatros jobb partján kiépítve összekötötte a Foksányi-kaput lezáró vonalat a magashegységgel. Ez a szektor nem volt összefüggő, egymással tűzösszeköttetésben álló támpontok rendszeréből állt.²⁶

Friessner kezdetben úgy gondolta, hogy a román arcvonalváltás nyomán beözönlő szovjet csapatokat megállíthatja a Keleti-Kárpátok hágóiban (gyakorlatilag a magyar határon kiépítés alatt álló Árpád-vonalban), a Duna-deltában és a kettőt összekötő Galac – Foksány – Lakóca-csúcs vonalon. Az elgondolás nem volt rossz, hiszen a két város között a Szeret jobb partján, felhasználva a Foksányi-kapu erősítéseit, új védelmi vonalat lehetett volna kiépíteni. Foksánytól az 1777 méter magas csúcs irányában már

²⁴ AR 58–59. o.

²⁵ *Friessner*, 87–91. o.

²⁶ AR 59–60. o.

hegyek voltak, a Lakócánál pedig a megerősített magyar határ kezdődött.

Az e vonalra történő visszavonulásra Friessner már augusztus 3-án javaslatot tett a főhadiszállásra küldött levelében, amelyet von Trotha vezérkari ezredes adott át Heinz Guderian vezérezredesnek, az OKH (Oberkommando des Heeres, szárazföldi haderő főparancsnoksága) megbízott vezérkari főnökének és Wilhelm Keitel vezértábornagynak, az OKW (Oberkommando der Wehrmacht, Wehrmacht Főparancsnokság) főnökének. Guderian támogatta a javaslatot, Keitel nem lelkesedett érte. Antonescu 5-én Hitlernél tett látogatását követően a Führer a javaslatot visszautasította, noha a conductor célzott rá, hogy adott esetben elfogadja azt.²⁷ A Duna-delta – Galac – Foksányi-kapu – Kárpátok vonalra való visszavonulásra az elvi hozzájárulás csak a szovjet áttörést követően, augusztus 22-én érkezett meg, mégpedig Guderiantól.²⁸

A még e vonalon kívül harcoló csapatoknak Friessner augusztus 24-én hajnalban a visszavonulást, az ezen belül elhelyezkedőknek a román hadsereg lefegyverzését és a német katonai közigazgatás bevezetését szabta feladatul. Vezérkari főnöke, Grolman hasonlóan intézkedett, s elrendelte még záróvonal (Sperrlinie) kialakítását a Galac – Foksány vonalon.²⁹ Az intézkedéseket az OKH 26-án erősítette meg.

Friessnert elgondolása kialakításában az vezette, hogy létszámuk ellenére nem tekintette jelentős harcértékűeknek a hátszágban állomásozó román csapatokat, szerette volna elzárni a szovjet haderő elől a Balkánra vezető útvonalakat, mindenáron kézben akarta tartani a Ploiesti környékén elterülő olajmezőket, nem kívánta elveszteni a fekete-tengeri román kikötőket, s nem utolsó sorban bízott Antonescu kiszabadításában, ezzel egyidejűleg egy németbarát politikai (viszont)fordulatban Bukarestben. Hitler egyébként még 23-án késő este, mint látni fogjuk, feladatul is szabta az uralkodó és csoportja kikapcsolását, valamint egy németbarát román kormány megalakítását. (Hasonlóan az 1944 októberi budapesti eseményekhez, bár azokat a németek, éppen a román példán okulva, idejében előkészítették.)

A német katonai vezetés számításába azonban hiba csúszott. Nem feltételezték, hogy a román haderő hamarabb aktivizálódik, mint a német. Az is hiba volt, hogy lebecsülték a hátszági román alakulatok harcértékét. Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy Románia, ellentétben Magyarországgal, nem került német katonai megszállás alá. Hitler, aki feltétlen megbízott Antonescuban, annak idején nem engedélyezte az ezt előirányzó Margarethe-II terv végrehajtását. A román hátszágban így a Ploiesti térségébe települt légvédelmi alakulatokon kívül nem tartózkodott számottevő harcoló német haderő, a Ploiestiből Bukarest felé augusztus 24-én útba indított csapatrészek pedig nem jutottak el a román fővárosba. Nem lehetett számítani a 6. és a 8. hadsereg erőire sem, ugyanis éppen azokat érte a román arcvonalfelszakítás nyomán a leghévesebb szovjet támadás. Azokat az kötötte le, hogy kétségbeesetten igyekeztek elszakadni a szovjet támadó ékektől.

Ezzel szemben a hátszágban, tehát Dél-Erdélyben, a Partiumban, a Bánságban és a Havasalföldön erős román kötelékek állomásoztak. Románia ugyanis valamennyi

²⁷ *Friessner* 55–58. o.; *Guderian, Heinz*: *Erinnerungen eines Soldaten*. Neckergemünd, 1960. 330., 332. o.

²⁸ *Friessner*, 71. o.

²⁹ KTB 895. tekercs, 7 208 194., 7 208 198. felvétel

szomszédjával szemben területi követeléseket támasztott, s nyíltan hangoztatott igényeinek adott esetben katonai erővel szándékozott érvényt szerezni. Bulgáriától Dél-Dobrudzsát kívánta visszaszerezni, amit 1918-ban csatoltak Romániához (azelőtt sosem tartozott a román fejedelemségekhez), s 1940-ben vesztt el. A német bábállam Szerbiától a Bánság nyugati felét szerette volna megszerezni, egy 1916-os, még az Antanttal kötött titkos szerződés alapján, amelyre, mint 1918 előtti magyar felségterületre, Magyarország is jogot formált. Magyarországgal szemben mindazon területekre igényt tartott, amelyeket az 1940. évi második bécsi döntéssel vesztt el, tehát a Székelyföldre, Észak-Erdélyre, Máramarosra és a Partium Nagyváradtól északra elterülő részeire.

A hátszágban az 1. román hadsereg erői sorakoztak fel. A Dél-Erdélyben, a Partiumban, a Bánság keleti felében, a bolgár határon és a főváros körül állomásozó hadsereg összesen 24 hadosztályt és 9 dandárt számlált (ebből, a fronton kialakult helyzetűtől függetlenül, Magyarországgal szemben vonult fel 8 hadosztály és 7 dandár). Ehhez kell hozzászámítanunk a Konstanza és Buzau körzetében álló 3. a 3. hadsereghoz tartozó hadosztályt, a tanalakulatokat és a repülő hadtestet.³⁰

Ilyen erőviszonyok mellett a hátszági német alakulatoknak semmit sem sikerült végrehajtaniuk abból, amit Friessner első parancsaiban meghatározott nekik. A hátszági német alakulatoknak csak töredéke tudott visszavonulni a Duna bolgár partjára vagy a Déli-Kárpátok északi oldalára. Az utóbbiaknak meg kellett küzdeniük az 1. (később a 4.) román hadsereg csapatrészeivel, s közben esélyük sem volt a hágók birtokba vételére. A Bulgáriába szorult néhány német egység egyelőre megmenekült és útba indulhatott Szerbia irányába, de számuk harcászatiilag sem volt számottevő. Amelyek közülük szeptember 9-éig nem lépték át a bolgár–szerb határt, azok a bulgáriai felkelés nyomán, a Bulgáriában állomásozó német csapatokkal együtt, fogságba estek. Néhány kisebb alakulat a 3. Ukrán Front támadó ékei előtt hátrálva közvetlenül Szerbiába kelt át a Dunán, azonban teljesen leharcolták magukat, s így azonnal kivonásra kerültek. Ráadásul a nyomukban haladó szovjet ékek is átkeltek a Dunán.

A 6. és a 8. német hadsereg sem járt jobban. Seregtesteit részekre szakították, többségüket bekerítették. Ha el tudtak szakadni, vagy ki tudtak törni, akkor is szembe találkoztak az átállt tegnapi fegyvertárs ellenük kiküldött harccsoportjaival. Az egyetlen kedvező körülmény a biztonságot kínáló magyar határ viszonylagos közelsége volt a Keleti-Kárpátokban. A német visszavonulás mindkét irányból a magyar határon állt meg. A román csapatok, bár több ponton megkísérelték, nem tudták a magyar határon túl is üldözni az oda visszahátráló német harccsoportokat. Augusztus végére az arcvonal a magyar határon stabilizálódott.

A Duna-delta – Galac – Foksányi-ka pu – Kárpátok vonal védelmének fontosságát nem csupán a hadseregcsoport-parancsnokság, hanem a felső német katonai vezetés is felismerte. Augusztus 26-án Guderian elrendelte annak tartását, illetve helyreállítását a dunai szakaszon (Galac és a Delta között).³¹ Ezen intézkedés azt is tartalmazta, hogy Hitler engedélyezte a visszavonulást eddig a vonalig.³²

³⁰ AR 58–59. o.

³¹ *Friessner*, 97. o.

³² *Zákó András*, reszneki: *Őszi harcok 1944*. Budapest, 1991. (a továbbiakban: *Zákó*) 11. o.

Az intézkedés azonban elkésett. 26-ára a román csapatok már mindenütt harcban álltak a németekkel. Az első ellenségeskedések 24-én robbantak ki, s 25-én a román csapatok nem csak a hátszágban, de a hadművelési területen is megtámadták a németeket. A szovjet hadművelési és harcászati sikerek nyomán egyébként is szétszórt német seregtestek számára a román támadás következtében lehetetlenné vált a rendezett visszavonulás, a szétagolt és egymástól is elvágott csapattörédek menekülésszerűen indultak a Kárpátok és Bulgária irányába (ha egyáltalán volt erre módjuk), melynek során menetből, vagy erőszakosan átlépték a Szeret vonalát, ám ott sem álltak meg. Maga a hadseregcsoport-parancsnok úgy fogalmazott, hogy megszűntek a szervezetszerű kötelékek, megszűnt az irányítás, az alkalmoszerű harccsoportoknak újra és újra meg kellett harcolniuk a visszavonulásért, illetve a katlanból való kitörésért, miközben a legsúlyosabb harcok éppen a folyóátkelőhelyeken bontakoztak ki. („...*kam es zu schweren Gefechten, insbesondere um die Flussübergänge. [...] Es gab keine Stabe, keine Trosse und andere nicht fechtende Teile mehr; jeder, vom Kommandierenden General bis zum Schreiber, ist zur Kampftruppe getreten. In Igelstellungen verteidigten sie sich, oft bis zur letzten Patrone kämpfend, bis es schliesslich doch noch gelingt, auszubrechen oder – bis sie erliegen.*”)³³

A Foksányi-kapuban kiépített megerősített vonalat a szovjet csapatok gyorsan elérték. 24-én elfoglalták Birladot, 25-én a Szeret-menti Adjudot (a vonal északnyugati sarkpontját) és Tecucit, 26-án pedig a legjobban megerősített pontot, Foksányt.³⁴

Az SS felső vezetése reálisabban értékelte a gyorsan romló helyzetet, mint a Wehrmachté, Heinrich Himmler SS birodalmi vezető augusztus 25-én kiadott intézkedése legalábbis erre enged következtetni. Persze nem szabad elvitatnunk Guderian hadászati és hadművelési éleslátását, főként nem Himmlerrel szemben. Guderian 26-i intézkedését éppen a kétségbeesett felismerés szülte: a 6. hadsereg moldvai arcvonalának összeomlása nyomán a teljes Balkán tarthatatlanná válik. A Foksányi-kapu minden áron való tartására vonatkozó parancs kiadásával a lehetetlenre tett kísérletet. Éppen éleslátása tette vele ezt a kísérletet: a Foksányi-kapu volt az utolsó vonal, ahol a Vörös Hadsereg még megállítható lett volna. Emögött nem volt semmi, csak a havasalföldi síkság, amelyen át a szovjet páncélos, gépesített és lovas kötelékek szabadon eláraszthatták Románia központi részét és kijuthattak a jugoszláv és a bolgár határra.

Himmler augusztus 25-i intézkedését Otto Winkelmann SS-Obergruppenführernek, a magyarországi SS- és rendőri erők főparancsnokának (Höhere SS- und Polizei-Führer in Ungarn) címezte. Tartalma arra utal, hogy az SS felső vezetése már számolt a Foksányi-kapu szovjet csapatok általi gyors átlépésével, ennek következtében Románia regáti részeinek elvesztésével, s azzal is, hogy a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport zöme Magyarországra próbál majd átmenekülni. Nem számolt viszont a Romániához tartozó Dél-Erdély elvesztésével, szükségesnek és lehetségesnek tartotta új védővonal kiépítését a Déli- és a Keleti-Kárpátok gerincvonalán, egyidejűleg a hatalom visszaszerzését Dél-Erdélyben. Intézkedésében mindezt úgy próbálta biztosítani, hogy a Winkelmann rendelkezésére álló összes SS- és rendőri erőt a Déli-Kárpátok hágóiba, valamint Dél-Erdélybe vezényelte, s előírta a hágók és az állások tartását az erősítések,

³³ Friessner, 94–95. o.; AR 60–61. o.

³⁴ AR 62–63. o.

illetve a visszavonuló német csapatok beérkezéséig. Az SS- és rendőri erőknek nem csupán a Dél-Erdélyben állomásozó román fegyveres erőkkel szemben kellett fellépniök, hanem biztosítaniok is kellett a németbarát román közigazgatás hivatalban maradását vagy hivatalába visszakerülését.

Az intézkedés az SS-tábornok feladatává tette a magyar–román ellenségeskedés kirobbanásának megakadályozását. Winkelmannak mindent meg kellett tennie a Honvédség támadó fellépésének megelőzésére. Himmler ezzel is a (viszonylagos) politikai stabilitás megőrzését, vagy újrateremtését kívánta szolgálni Dél-Erdélyben. Bár ez így nincs leírva a parancsban, tartalma arra enged következtetni, hogy elképzelhetőnek tartott egy olasz mintájú megoldást, amelyben az észak-itáliai (salói) Olasz Szociális Köztársaság szerepét egy dél-erdélyi román bábállam töltötte volna be.³⁵

Hitler a politikai megoldást részesítette előnyben. Felmérte, hogy a német arcvonal helyreállítására csak akkor van reális esélye, ha „visszacsinálja” a romániai politikai fordulatot. Ez a szándék vezette akkor, amikor (még 23-án késő este) parancsot adott Friessnernek a román király és csoportja letartóztatására, az Antonescu-kormány hivatalba történő visszahelyezésére, ennek lehetetlensége esetén pedig ellenkormány alakításra a legmegbízhatóbb román tábornokkal (hadseregparancsnokkal): „... *setzen Sie eine neue Regierung ein! [...] Dann beauftragen Sie sofort den vertrauenswürdigsten Armeegeneral mit der Bildung einer zuverlässigen Regierung!*”³⁶

Egy ilyen irányú politikai fordulat érdekében a Führer, legalábbis néhány napig, ameddig a leghalványabb esélye is mutatkozott a viszontfordulatnak, nem engedhette meg a magyar–román ellenségeskedés kifejlődését. Kivált nem olyan formában, hogy az egy esetleges magyar támadás nyomán törjön ki. Attól tartott, s joggal, hogy a németbarát fordulat végrehajtására hajlandó román elemeket is elidegeníti magától, ha megengedi a magyar támadást. Pedig, ha lett volna lehetőség a Déli-Kárpátok hágóinak lezárására a szovjet csapatok beérkezése előtt – a német csapatok katasztrófális helyzetének ismeretében – , az csak egy augusztus 23. után azonnal megindított magyar támadás erdeményeként valósulhatott volna meg.

Más kérdés, hogy egy ilyen, legkésőbb augusztus 25–26-án meginduló támadásra a IX. magyar hadtest erői akkor elégtelenek lettek volna, s ezt a Honvéd Vezérkarban pontosan tudták. (A kolozsvári IX. hadtest és a Dél-Erdélyben állomásozó 1. román hadsereg részletes bemutatását l. alább.) De szeptember 5-én későn volt, akkor már semmi esély nem volt az átjárók lezárására; a szeptember 5-i magyar támadás már csupán egyetlen szempontból bírt jelentőséggel, megvédte Kolozsvárt (ami délről a terep miatt nem védhető) és áttette román területre a hadműveleteket.

Augusztus 24-én Himmler kihozta a koncentrációs táborból a Vasgárda egykori vezetőjét, Horia Simát, s vezetésével még aznap németbarát román kormányt alakított. (A Sima-kormány egyetlen percet sem töltött román területen.) 28-án Hitler szabályozta a román katonákkal szembeni magatartást. Meg kellett tőlük kérdezni, hogy vállalják-e a közös harcot. Amennyiben igen, akkor el kellett fogadniuk, hogy olyan munkasalakulatokba sorolják be őket, amelyeket a jövőben az SS keretében állítanak fel. Aki nem vállalja ily módon az együttműködést, hadifogolyként kellett kezelni.³⁷ A

³⁵ Gosztonyi, 171. o.

³⁶ Friessner, 87., 89. o.; KTB 895. tekercs, 7 208 193. felvétel

³⁷ KTB 895. tekercs, 7 208 229–7 208 230. felvétel

vezéri parancs (Führerbefehl) időpontja egybe esett az SS erdélyi teljhatalmú tábornokának (bevoll-mächtiger General für Siebenbürgen) később leírt kinevezésével.

A későbbiekben a német oldalon a harcot vállaló románokkal szembeni német hozzáállás változott. November 1-én a Bécsben székelő Simával kötött egyezmény alapján lehetővé vált a románok besorolása az SS kötelékébe. 3-án megkezdődött az 1., 1945. márciusában a 2. és 3. román SS-gránátoszred (Waffen-Grenadier Regiment der SS) felállítása. Távolatilag ezeknek hadosztállyá kellett volna fejlődniük (Waffen-Grenadier Division der SS rumänische Nr. 1.). Ez utóbbi megalakulására azonban már nem került sor, a román SS-gránátoszredet 1945. április 2-án Hitler utasítására feloszlatták.³⁸

Augusztus 25-től a román határőrök lezárták az átjárókat a Keleti-Kárpátokban, a magyar–román határon. E naptól kezdtek német katonák is érkezni keletről a magyar határra; a hegyeket elérő szerencsés keveseknek harcolva kellett egyre feljebb haladniuk a hágók román oldalán a biztonságot jelentő magyar határ irányába. („*Die Rumänen liessen niemand mehr über die Grenzen in ihr Land hinein. [...] Da die Rumänen feindlich seien, müsse man alles, was man habe, nach Ungarn führen und die Pässe besetzen.*”)³⁹

A hágók birtoklása a következő napokban a legfontosabb kérdéssé vált, hiszen az szükséges (de nem elégséges) feltétele volt az új, összefüggő arcvonala kiépítésének a Kárpátokban. Friessner 26-án eldöntötte, hogy a Guderian-parancs teljesítésére tett kísérlettel egy időben minden rendelkezésére álló erőt erre a feladatra von össze. Elhatározását 27-ére virradóra 01.30-kor jelentette az OKH-nak. („*Verhinderung eines feindl. Durchbruches über das Sereth-Tal zwischen Donau-Linie bei Galatz und Focsani, Zusammenfassung der deutschen Truppen in den rückw. Gebieten zu Widerstands-gruppen und Abwehr an den Karpaten-Pässen.*”)⁴⁰

Aznap este 23.15-kor Friessner táviratot váltott Guderiannal. Hangsúlyozta a Szeret vonalának tarthatatlanságát, s nyomatékosan kérte, hogy a 6. hadsereget a Déli-Kárpátok hágói, illetve az átjárókba felvezető utak lezárására alkalmazzák Ploiesti és Foksány között.⁴¹ Guderian nem tett ellenvetést, ennek alapján a megfelelő parancs még éjfél előtt kiment a 6. hadsereg parancsnokságához.⁴² Friessner elképzelésével találkozott a 6. hadsereg parancsnoka, Maximilian Fretter-Pico tüzérségi tábornok elgondolása is, aki hadserege még álló erőinek („*noch stehende Kräfte*”) visszavonását javasolta a Szeret-vonalról Bodza (Buzau) térségébe. Bodza városa és az azon keresztül folyó Bodza folyó pontosan felezi a Ploiesti – Foksány vonalat. Friessner parancsa és Fretter-Pico jelentése keresztezte egymást.⁴³ Ploiesti feladásával 27-én még egyikük sem számolt. Az olajmezők tartását a háború folytatásához mindhárom tábornok elengedhetetlenül szükségesnek tartotta. Bár Ploiesti városközpontja aznap elesett, s a Bukarest alatt harcoló Stahel-csoporttal is megszakadt a Ploiesti körüli erők

³⁸ K-G. Kliemann: Die Waffen-SS. Eine Dokumentatiton. Osnabrück, 1965. 385–386. o.

³⁹ KTB 895. tekercs, 7 208 206. felvétel

⁴⁰ Uo. 7 208 215. felvétel. A vonatkozó távirat száma: H. Gr. Südukraine. Ia Nr. 3 264/44 g. Kdos.

⁴¹ Uo. Nr. 3 305/44 g. Kdos.

⁴² Uo. 7 208 215. felvétel

⁴³ Uo.

összeköttetése, az olajmezők tartását az 5. légvédelmi hadosztálynál a végsőkig való kitartásig hangsúlyozták. („*Die Division betont, dass sie bis zum letzten Mann halten werde.*”)⁴⁴ Egyébként ezen a napon már az is felmerült, hogy Bukarestet feladják, s a Stahel-csoportot az olajmezők védelmére vonják vissza.⁴⁵

28-án illuzórikussá vált Friessner és Fretter-Pico 27-i, hadműveleti szempontból nem teljesen helytelen elképzelése. A már teljesen nyitottá vált Foksányi-kapun keresztül a 6. szovjet gárda-harcokoszahadsereg elérte és elfoglalta Bodza városát, a Déli- és a Keleti-Kárpátok találkozásánál Havasalföld felől lezáró tervezett ellenállási vonal középső támpontját, elérte a Bodza-szoros délkeleti bejáratát és megközelítette Ploiestit.⁴⁶

A Dél-Ukrajna Hadseregcsoport parancsnoksága levonta a következtetést, hogy Románia regáti részét, leszámítva északon a karácsonkői hídfőt (Brückenkopf Piatra Neamt), fel kell adniuk, s hogy a Déli-Kárpátok átjáróinak tartását is illuzórikussá tette a szovjet páncélosok megjelenése a Bodzai-szoros bejáratánál és Ploiestinél („... *man sich keiner Illusion darüber hingeben sollte, dass die Karpaten-Pässe auf jeden Fall gehalten werden könnten.*”).⁴⁷ Ettől kezdve nem erőltették tovább Bukarest és Ploiesti birtokba vételét, illetve védelmét. Hitler 27-én bekérte az összes, a 6. hadsereg (sőt még a Dumitrescu-seregcsoport) visszavonására vonatkozó előterjesztést, táviratot, parancsot. A hadseregcsoport törzse összeállította az anyagot, s a köteg még aznap este a Führer elé került.⁴⁸ Nincs adatunk, hogy Hitler milyen következtetéseket vont le az iratcsomóból, illetve milyen intézkedéseket tett éppen azok alapján.

A Balkán a németek szempontjából összeomlott. Nem volt rossz elgondolás, hogy a szovjet csapatokat megállítják a Foksányi-kapuban, majd annak, illetve Bukarest és Ploiesti térségének elcsúszását követően beengedik a Havasalföldre, de megállítják a Duna szerbiai határszakaszán, szárnyait pedig elzárják a bolgár Duna-szakasztól és a Déli-Kárpátoktól. Ez annak lehetőségét is ígérte (volna), hogy később a székelyek szaladt szovjet hadseregeket egy találkozó irányú támadással bekeríthetik és felmorzsolhatják. A bolgár hadsereg 22 hadosztályba és 5 dandárba szervezett alakulatai augusztus végén 500 ezer főt számláltak, ehhez jött mintegy 30 ezer német katona. Az események azonban túlhaladtak minden, a Balkán megtartására vonatkozó elképzelést. A bolgár hadsereg az ország belsejében, a határország a román határon már augusztus 26-án megkezdte a német csapatok lefegyverzését. („*Die über die rumänisch-bulgarische Grenze kommenden deutschen Soldaten werden von den Bulgaren entwaffnet, [...] Auch werden andere unfreundliche Akte [...] vorgenommen.*”)⁴⁹

A 3. Ukrán Front szeptember 8-án átlépte a bolgár határt Dobrudzsában, miután a Szovjetunió 5-én hadat üzent Bulgáriának. 9-én felkelés tört ki, amellyel a bolgár hadsereg nem szegült szembe. A bevonuló szovjet csapatok még annyi ellenállással sem találkoztak, mint a Magyarországra bevonuló németek 1944. március 19-ére virradóra. A félmillió bolgár hadsereget szeptember 18-án hadműveletileg alárendelték a 3.

⁴⁴ KTB 895. tekercs, 7 208 218–7 208 219. felvétel

⁴⁵ Uo. 7 208 219. felvétel

⁴⁶ *Mehner, Kurt*: Die geheimen Tagesberichte der deutschen Wehrmachtführung im Zweiten Weltkrieg 1939–1945. Osnabrück, 1984. (a továbbiakban: *KM*) I–XII. k., X. 485. o.

⁴⁷ KTB 895. tekercs, 7 208 226. felvétel

⁴⁸ Uo. 7 208 223. felvétel

⁴⁹ Uo. 7 208 212. felvétel

Ukrán Frontnak. Szeptember 15-én a szovjet csapatok elérték Szófiát, s a hónap végén felzárkóztak a jugoszláv és a görög határra. A zsák déli irányban kiszakadt, a Balkán keleti felét előzönlötte a szovjet haderő.

A Nyugat feszülten figyelte, átlépi-e a Vörös Hadsereg a görög határt. Londonban és Washingtonban azért, mert még Teheránban és az azt követő találkozók megállapodtak a szovjet vezetéssel, hogy Görögországba angolszász haderő fog bevonulni. Berlinben azért szorítottak, hogy Tolbuhin marsall csapatai lépjenek csak át a határt: ettől remélték az antifasiszta koalíció tagjai közötti ellentétek végzetes elmérgesedését, továbbá a régi cári törekvések felelevenítésétől, így a tengerszorosok (a Boszporusz és a Dardanellák) szovjet elérésétől tartó Törökország aktivizálódását. Sztálin azonban betartotta a megállapodásokat, egyetlen szovjet katona sem lépett görög földre, noha a német propagandagépezet igyekezett meggyőzni a világot, hogy ez meg fog történni. Október 4-én a brit haderő partra szállt a Peloponnészoszon és megkezdte előnyomulását. Ez azonban nem az a partraszállás volt, amit a magyar vezetés várt. Churchill is betartotta a megállapodásokat és a brit csapatok sem léptek ki Görögország területéről. Jóval északabbra a 3. Ukrán Front az 1. bolgár hadsereggel és a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereggel már szeptember 28-án megkezdte a belgrádi hadműveletet. A német hadvezetés előtt felrémlett Balkánon lévő erők teljes elvágásának veszélye.

A Balkánon még tekintélyes tengely–haderő állomásozott. A szigeteken (pl. Krétán és Rhodoszon), Görögországban, Albániában, Horvátországban (amelynek akkor része volt Bosznia-Hercegovina) és Szerbiában 14 német hadosztály és dandár állt, további 8 hadosztály részével megerősítve. Hozzájuk kell számolni néhány, 1943 nyarán követően Mussolini hűségén maradt olasz alakulatot, a horvát hadsereget, valamint a német oldalon harcoló, zömmel önkéntes szerb, bosnyák, macedón, montenegrói, albán és egyéb alakulatokat. Együttes létszámuk meghaladta az 570 ezret.⁵⁰

Ez az igen vegyes haderő Maximilian Freiherr von Weichs tábornagy, a délkeleti hadszíntér főparancsnoka (Oberbefehlshaber Südost) alá tartozott. A Balkán OKW-, a Kárpát-medence OKH-hadszíntér volt. A legfelső szintű vezetést megosztották. A keleti hadszíntér – a Heeresgruppe Südukraine visszavonulása nyomán oda sorolták a Kárpát-medencét is – a szárazföldi haderő főparancsnoksága, a Balkán pedig a Véderő Főparancsnokság irányítása alá tartozott. A kettő közötti határ a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport és az OB Südost alá tartozó F Hadseregcsoport sávhatára volt.

Weichs szeptember közepe óta szorgalmazta Görögország és Albánia kiürítését, hogy csapatait megóvja az elvágástól. Mikor október 8-án a 3. Ukrán Front a 2. bolgár hadsereggel és 13. jugoszláv hadtesttel együttműködve támadásba lendült a dél-szerbiai Nis térségében és Macedóniában, Weichs megkapta az engedélyt a részleges kiürítésre. Ugyanazon a napon, amikor, mint látni fogjuk, a Kárpát-medencében harcoló Dél Hadseregcsoport balszárnya is visszavonulási engedélyt kapott.

A harapófogóból kibújni igyekvő német csapatok október 11-én elhagyták Athént, november 3-án Görögországot, november 29-ére befejezték a kivonulást Albániából is. Dél-Dalmáciában még feladták a veszélyesen keskeny déli partszakaszokat, de Közép-Dalmáciában megálltak. Hitler határozott utasítására ugyanis Horvátországot, amely

⁵⁰ A második világháború 1939–1945. Budapest, 1985. 490–491. o.

Németország stabil szövetségese volt, feltétlen tartani kellett. Közben október 20-ára elesett Észak-Szerbia Belgráddal együtt, s a szovjet csapatok betörték a Szerémségbe, Szlavóniába és a Bácskába. A balkáni német haderő kezében tartott terület gyakorlatilag az akkori Horvátországra korlátozódott. Ott azonban a két irányból, délről és keletről érkező visszavonulás nyomán olyan mértékben megnőtt az alakulatok száma, hogy 1945. márciusában még segíteni tudtak a német haderő utolsó nagy offenzívájában: az LXXXXI. hadtest két kiegészítő támadást indított a Dráván át északnak.

A Balkán tehát 2–3 hónap leforgása alatt, Horvátországot nem számítva, elveszett. Hogy ez ilyen gyorsan megtörténhetett, a román átállás következményének tudható be. Ez váltotta ki Bulgária gyors átállását is, ami viszont visszafordíthatatlanná tette az eseményeket. Egészen másként alakult a helyzet romániai arcvonal összeomlásának következtében keletkezett hadműveleti hézag északi oldalán.

A Kárpát-medence vonatkozásában a román átállás hasonlóan komoly hadműveleti, sőt hadászati következményeket eredményezett, mint a Balkán-félsziget esetében. A különbség a két térség között mégis jelentős. A Balkán esetében a román átállás a félsziget német szempontból való gyors elvesztését vonta maga után, úgy, hogy a front a terület nagyobb részén hamar átvonult, s az érintett térségek ennek megfelelően nem szenvedtek számottevő háborús károsodást. A Kárpát-medence elvesztése ezzel ellentétben lassan ment végbe, s eközben minden négyzetkilométerért harcok dúltak. Úgy vált hadszínterré, hogy a háborút minden város és falu megszenvedte. Abban, hogy a román átállás hatása másként jelentkezett, öt tényező játszott szerepet.

Elsőként az, hogy a német Dél-Ukrajna Hadseregcsoport augusztus 23-át követően visszavonuló erői (mármint amelyeknek sikerült) elsősorban a magyar határ felé vették az irányt. Másfelől visszavonulásukhoz az is kellett, hogy a magyar határvédelmi alakulatok készen álljanak a román betörések visszaverésére, a határ, mint fogadó terepszakasz biztosítására. Ide tartozik a két magyar támadó hadművelet, amely szeptember elejétől egy hónapra stabilizálta az arcvonalat, lehetővé téve a német hadseregcsoport újjászervezését és részleges feltöltését. Harmadrészt, de nem harmadikként említendő a magyar politikai akarat a harc folytatására, amely nélkül hiábavaló lett volna a németek visszavonulása a magyar határok mögé, mint ahogyan hiábavaló volt déli irányban a bolgár határok mögé. A negyedik tényező az előzőt erősíti meg: a társadalom, a lakosság felfogása és hozzáállása. A magyar lakosság (a Székelyföld többségében magyarlakta terület volt) tartott a szovjet és egyenesen félt a román megszállástól. Minden támogatást meg is adott a határt védő magyar csapatoknak, s a németek azok védelmi potenciálját erősítették. Bulgária ennek is ellenpéldája volt: a nemzet egésze szimpatizált az oroszokkal, aminek következménye volt a hadsereg által is támogatott felkelés a szovjet hadsereg benyomulása után. Az ötödik tényező az elsőhöz kapcsolható. Igaz, a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport objektív okból vonult vissza elsősorban Magyarország irányába, de a német politikai vezetés is fontosabbnak ítélte a Kárpát-medence megtartását a Balkán keleti és déli felénél. Hitler (július 31-én) így nyilatkozott a hadsereg vezetőinek: *„A legfontosabb számunkra és marad is a magyarországi térség megtartása. Élelmezési szempontból az egyetlen lehetséges pótlása annak, amit másutt elveszítünk, nyersanyag szempontjából pedig értékes forrása a bauxitnak, a mangánnak [...] Közlekedésileg pedig ez a kulcsa a*

*délkeletnek. Ezért [...] biztosításának létfontosságú jelentősége van.*⁵¹

Magyarország, Romániával és Bulgáriával ellentétben, nem vált ki a Németország vezette koalícióból. Annak, hogy nem vált ki azonnal, s csak közel két hónap elteltével tett rá (elvetélt) kísérletet, alapvetően belpolitikai okai voltak. E belpolitikai tényezők elemzése azonban nem ezen tanulmány feladata. Annyit azért el kell mondani, hogy a magyar vezetés a román átállás napjáig a nyugati megoldásban reménykedett. Ez annyit jelent, hogy a román előzetes fegyverszüneti feltételeknél lényegesen korábban, 1943. szeptember 9-én átvett brit fegyverszüneti feltételek alapján bíztak az angolszász csapatok megjelenésében a Kárpát-medencében. A politikai és a katonai vezetés (nagyobb részének) véleménye egybehangzóan az volt, hogy ki kell tartani a Kárpátokban, nem szabad beengedni a Vörös Hadsereget, s akkor kihúzhatják a Balkán felől vagy az Észak-Itáliából, a laibachi átjárón bevonuló angolszász csapatok megérkezéséig, amelyek előtt majd kapitulálnak. Mindezt úgy, hogy lovagias módon nem támadják hátba az első és második világháborús szövetségest, Németországot, s a Szovjetunió haderejének feltartóztatásával még érdemeket is szereznek a Nyugat előtt.

A magyar vezetés 1944. augusztus 23-át követően döbbsen rá arra, hogy komolyan kell(ett volna) venni a több irányból érkezett figyelmeztetéseket: ne csupán Nyugat, hanem Kelet felé is keressék a lehetőséget a háborúból történő kiugrásra. Akkor döbbsen rá korábbi információik fontosságára: a magyar felderítés idejében tudomást szerzett a román–szovjet titkos tárgyalásokról. Pontosabban: a vezetés bizonyos értelemben felismerte az információk fontosságát, hiszen még Berlint is tájékoztatta. Más kérdés, hogy Hitler bizalma ennek ellenére sem rendült meg Antonescu marsallban. Nem is a conducator hajtotta végre a román átállást eredményező bukaresti puccsot.

A magyar politikai és katonai vezetés dilemmája Románia átállását követően

Augusztus 23-át követően a magyar vezetés magatartását egyfajta kettősség jellemezte. Egyrészt ismét keresni kezdte a háborúból való kiválás lehetőségét, immár keleti irányban is. (Ez a Lakatos– és nem a Sztójay–kormányra vonatkozik.) Másfelől kétségbeesett katonai erőfeszítéseket tett a szovjet előretörés megállítására a Kárpátok vonalán. E tanulmány kereteibe részletesen csak ez utóbbiak bemutatása fér bele, e fejezet a politikai döntéshozó folyamat rövid összefoglalására vállalkozik csupán.

Augusztus 24-én Horthy Miklós magához rendelte Lakatos Géza vezérezredes, aki a számára megbízhatónak tekintett katonai vezetők körébe tartozott, és szolgálaton kívüli viszonyban megbízta kormányalakítással.⁵² A kormányzó, aki már hosszabb ideje készült a Sztójay–kormány felváltására, úgy vélte – joggal –, hogy erre most jött el az alkalom. A Délkelet-Európában harcoló német seregetesteket leköti a román átállás nyomán kialakult helyzet, Magyarország területén pedig nem állomásozik számottevő erő (65–70 ezer fő, beleértve a rendőri és Gestapo–alakulatokat is). A kormányzó és körei jól számítottak: a németek nem tudták megakadályozni a kormányváltást, ám

⁵¹ *Ölvedi Ignác*: Az 1. magyar hadsereg története 1944. január 6–tól október 17–ig. Budapest, 1989. 96–97. o.

⁵² *Vargyai Gyula*: Pusztas ország. Budapest, 1988. (a továbbiakban: *Vargyai*) 98. o.

annyi befolyásuk volt, hogy az első kormánylista módosítását elérjék. A Lakatos-kormány egy szűk hét múlva, 29-én lépett hivatalba.⁵³

A magyar vezetés igen gyorsan reagált a romániai fordulatra. Először 23-án, 23 óra körül értesültek a történeletről, I. Mihály román király rádióbeszédéből.⁵⁴ Azonnal összehívták a koronatanácsot. A 24-ére virradó éjszaka tartott ülésen a távollévő vezérkarfőnök képviselőjében helyettese, László Dezső altábornagy vett részt. Az ott elhatározott lépéseket, továbbá a Vezérkar intézkedéseit részletesen később mutatjuk be.⁵⁵ A koronatanács a kormányzó elnökletével ülésező minisztertanács volt, amelyre a vezérkarfőnök is meghívást kapott. Vörös János vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke 25-ére virradóra érkezett haza a német főhadiszállásról. Azonnal vezetői értekezletet hívott össze, jóváhagyta László intézkedéseit, további rendszabályokat rendelt el a Dél-Erdélyben vagy Dél-Erdély felől várható események megelőzésére, s állást foglalt a védelmi rendszer kiterjesztésének szükségessége mellett a Déli-Kárpátokra.⁵⁶

25-én délután összeült (a régi) minisztertanács rendkívüli ülése. Munkáját másnap délután folytatta. Az elfogadott határozatok meghatározó jelentőséggel bírtak a későbbi történések szempontjából. A szanatóriumban lévő Sztójay Döme miniszterelnök helyett Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter elnökölt. Meghívottként jelen volt Vörös is, akit az ülés megnyitása után az elnök azonnal felkért tájékoztató tartására a román átállás nyomán kialakult helyzetről. A Honvéd Vezérkar főnöke először általános áttekintést adott, beleértve a nyugati frontot is. Beszámolt a német főhadiszálláson folytatott tárgyalásairól, Guderian ígéretéről a Lengyelország területén harcoló magyar seregetek hazahozatalára, valamint hadianyagszállításokra. Elmondta, hogy tudomása szerint a német hadvezetés, bár törekszik a szovjet csapatok megállítására és a román hadsereg lefegyverzésére, fokozatosan feladja a Balkánt, s majd 1945 tavaszán szándékozik új erők bevetésével az arcvonalat ismét előre vinni.

Itt ellentmondást vélünk felfedezni. Az ülésről készült jegyzőkönyvben Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár nyilván valósághűen rögzítette Vörös szavait. Láttuk azonban, hogy a német legfelsőbb vezetés akkor még a Balkán megtartását tűzte ki célul, s Guderian 26-án parancsot adott a Duna-delta – Foksányi-kapu – Kárpátok vonalának védelmére. Az ellentmondást úgy véljük feloldhatónak, hogy a Honvéd Vezérkar főnöke, mint képzett katona, előre látta ennek megvalósíthatatlanságát. Vélekedésünket mindaz, amit a vita során Vörös a továbbiakban kifejtett, megerősíti.

Jungerth-Arnóthy Mihály, a külügyminiszter állandó helyettese arra hivatkozva, hogy a román király „... *proklamációja* [...] *hadüzenetet jelent*”, feltette a kérdést, milyen esélye van az egyesült szovjet–román hadsereg feltartóztatásának magyar területen. Vörös elmondta, hogy egy ilyen támadás ellenében a Honvédség huzamos

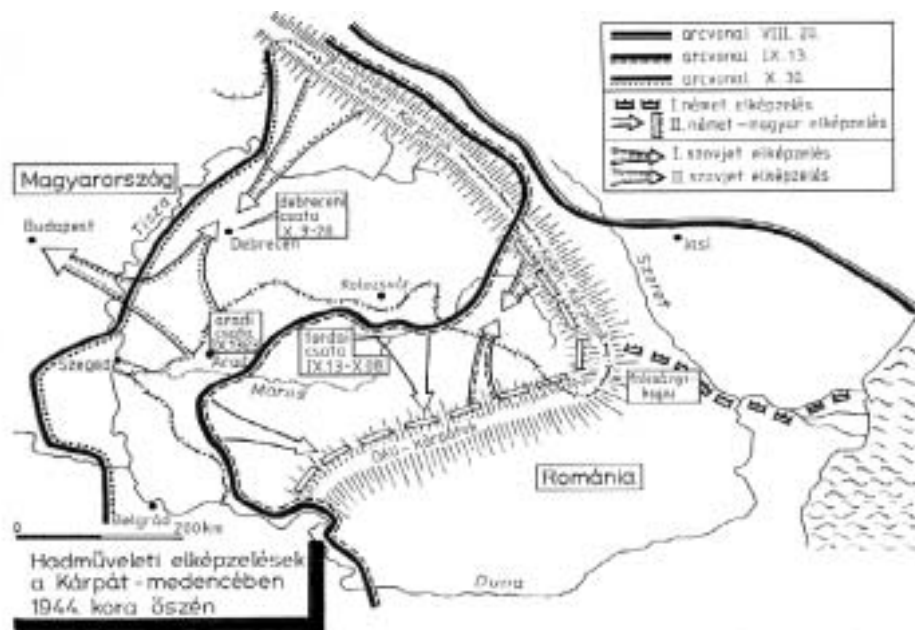
⁵³ *Lakatos Géza*: Ahogyan én láttam. Budapest, 1992. (a továbbiakban: *Lakatos*) 115–119. o.; a német létszámadatokra vonatkozóan: *Ólvedi Ignác*: A budai vár és a debreceni csata. Budapest, 1974. 2., átdolgozott kiadás, (a továbbiakban: *Ólvedi*) 23. o.

⁵⁴ *Zákó*, 12. o.

⁵⁵ Emlékeztető az VIII. 23-i és az VIII. 24-i intézkedésekről (in: Honvéd Vezérkar 1. osztály napi intézkedései, HL Vkf. 1. o. 304/a. doboz, (a továbbiakban: *Intézkedések*) 165. lap

⁵⁶ vitéz *Vörös János* m. kir. vezérezredes vezérkari főnök naplója 1944. ápr. 7-től 1944. okt. 15-ig. USA, 1979. (a továbbiakban: *Vörös*) 1944. augusztus 25.

ellenállásra egyedül képtelen, s a maga részéről várja a román támadást Észak-Erdélyben.

Jungerth-Arnóthy beszámolt az ankarai, madridi és lisszaboni magyar követségről szerzett információiról, azaz hogy a semleges országok szerint most jött el az ideje Magyarország kiugrásának a háborúból. Beszámolt a stockholmi amerikai követ intéséről is: az országra nézve végzetes következményeket vonna maga után egy Dél-Erdély elleni katonai akció. Kifejtette az ismert, de téves tételt arról, hogy Magyarországot angolszász csapatok fogják megszállni, s hogy London ezért elnézi Magyarországnak, ha a szovjet csapatokkal szemben továbbra is ellenállást tanúsít, vagyis feltartóztatja azokat a brit csapatok beérkezéséig, ahhoz pedig célszerű Németországtól katonai segítséget kérni. Vörös megismételte, hogy a Honvédség erői a várható szovjet-román támadás feltartóztatásához, amennyiben a németeknek nem sikerül délen (a Déli-Kárpátok vonalán –) megfelelő védelmet kiépíteniük, nem elegendők.

Jungerth-Arnóthy előadta, hogy erre azért sem lát reális esélyt, mert ismeretei szerint Bulgária már békefeltételek (sic!) közlését kérte a szövetségesektől. Bonczos Miklós belügyminiszter közbevetette, hogy a magyar hadseregnek, megelőzve a várható támadást, be kellene nyomulnia Dél-Erdélybe. Vörös harmadszor is elmondta, hogy a magyar haderő kevés a szovjet-román támadás feltartóztatásához: „... nem lehet lerohanni Dél-Erdélyt, mert erre a célra nincsen katonaságunk és nincsenek páncélosaink.” Hangot adott politikai aggodalmainak is: „... nem ártana-e ez nekünk még jobban a szövetségeseknél, ha most az alkalommal élve, lerohanjuk Dél-Erdélyt.” S aminek nem adott hangot: közös nevezőn volt Hitlerrel, aki akkor még bízott egy

romániai viszontfordulatban, ennél fogva ellene volt a támadólagos magyar fellépésnek.

A pénzügyminiszter és a külügyminiszterhelyettes a német katonai segítség kérdését feszegették, sőt Jungerth-Arnóthy az esetleges dél-erdélyi támadásról kijelentette, hogy „... ha katonailag ez reánk nézve előnyös volna [...] akkor ezt kellene megcsinálni az ország érdekében, ha mindjárt diplomáciailag rosszabb helyzetbe is kerülnénk.” A szituáció a fonákjára fordult. A katonák (Vörös és Csatay Lajos szolgálaton kívüli vezéreztetés, honvédelmi miniszter) a katonai fellépés ellen érveltek, a politikusok mellett. Bonczos köztes megoldásként felvetette, szállják meg a németek Dél-Erdélyt, a Honvédség pedig tartsa a Keleti-Kárpátokat, beleértve a Székelyföldet is.

Az összegzésben rögzítették, ami aznap elhangzott, tehát a katonák elutasító, a politikusok támogató álláspontját a támadás kérdésében, valamint Bonczos áthidaló javaslatát. Megállapították továbbá, hogy német katonai segítségért kell folyamodni. Az ülést ezt követően határozathozatal nélkül elnapolták.⁵⁷

26-án délután a minisztertanács ülése folytatódott. Megismétlődött az előző napi paradox szituáció: a politikusok a támadás mellett, a katonák ellene érveltek. Előkerült Guderian két ülés között érkezett egyenes kérdése is: hajlandó-e Magyarország részt venni egy dél-erdélyi német támadásban? Vörös, aki a jelenlévők közül a leginkább ismerte a magyar (és a német) haderő lehetőségeit, azon az állásponton volt, hogy ameddig a várható román támadás nem indul meg, a Honvédség rendelkezésre álló részeit csak összpontosítsák az (akkori) magyar-román határ mentén, de ne lépják át azt. Csatay javaslata szerint „Az kellene mondanunk a németeknek, hogy mi tudjuk tartani Észak-Erdélyt, de többet nem ...” Jungerth-Arnóthy, Bonczos és Reményi-Schneller mellé ugyanakkor felsorakozott Szász Lajos ipari miniszter, aki kinyilatkoztatta: „Nem szabad olyan választ adni, hogy nem (ti. Guderiannak – R. I.) [...] Sürgősen meg kell beszélni a németekkel, és még ma délután indulhatunk Dél-Erdélybe.”

A katonák ellenében tehát a politikusok döntöttek. A döntést Vörös és Csatay végül azon az alapon fogadta el, hogy az alapvetően politikai döntés. A minisztertanács határozatot hozott a támadás megindításáról, azonban három feltételhez kötötte azt.

Egyrészt a Honvédség akkor léphet támadásba, ha az együtt indul meg a német csapatokkal – lehetetlen feltétel, ha Guderian kérdésével kapcsoljuk össze. Másodszor a támadás nem vezethet a magyar haderő szétforgácsolódásához. Logikusnak tűnő feltétel, de csak első olvasásra; látszik, hogy politikusok döntöttek katonai kérdésekről, katonák ellenében. Az úgy-ahogy megfelelő harcértéket képviselő seregtettek az 1. hadsereg kötelékében harcoltak, az ország belsejében csak mozgósítás alatt álló pót seregtettek voltak. Utóbbiak ereje eleve elégtelen volt egy támadás megindításához, nyilvánvalóan meg kellett őket erősíteni, azt pedig csak harcoló seregtettek kivonásával lehetett megoldani, ami pedig csakis az 1. hadseregtől történhetett; vagyis a támadáshoz, aminek nem lett volna szabad a magyar erők szétforgácsolásához vezetnie, eleve szét kellett forgácsolni az egyetlen igazán ütőképes magasabb szervezeti köteléket.

A harmadik feltétel realisabbnak tűnik: a támadást csak az abban részt vevő csapatok

⁵⁷ Jegyzőkönyv a minisztertanács 1944. augusztus 25-én tartott rendkívüli üléséről. (In: Magyarország a második világháborúban. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez. Budapest, 1959. 467–472. o.; Vargyai, 100–101. o.; Vörös, 1944. augusztus 25.)

felvonulása és felfegyverzése után volt szabad megindítani. Első fele rendjén való, de a másodikat, a felfegyverzést, csak német segítséggel lehetett elképzelni. Erre vonatkozóan pedig legfeljebb Guderian augusztus 23-án Vörösnek tett ígéretében bizhattak, amit az OKH megbízott vezérkari főnöke még akkor tett, amikor nem volt tudomása a romániai fordulatról. Kérdéses, hogy a Dél-Ukrajna Hadseregszázada romániai összeomlását követően, amikor a német hadvezetés legsürgetőbb feladata annak újjászervezése volt, mennyiben lehetett komolyabb mértékű német hadianyagszállításokra építeni egy igen nagy horderejű döntést – akár rövid távra is.⁵⁸

A magyar vezetés 26-án kifejezte kívánságát Hans von Greiffenberg gyalogsági tábornok budapesti német katonai attasénak, egyben a Wehrmacht magyarországi meghatalmazott tábornokának, hogy német csapatok szállják meg Dél-Erdélyt, illetve (megelőző lépésként) Szlovákiát.⁵⁹

A 26-i határozat ellenére a magyar vezetést továbbra is kettős magatartás jellemezte. Egyfelől megkezdődtek a csapatösszevonások Észak-Erdélyben, másfelől megindultak a fegyverszüneti tapogatózások. Azon túl, hogy Lakatos egyik fő feladatául a kormányzó éppen az ország kivezetését szabta meg a háborúból, 28-án rádió felhatalmazta Bakach-Bessenyei György volt berni követet tárgyalások felvételére az angolszász hatalmakkal. (Bakach-Bessenyei a német megszállást követően kivált a diplomáciai szolgálatból, s 26-án a kormányzóhoz küldött üzenetében óvott Románia megtámadásától, egyben javasolta fegyverszüneti tárgyalások kezdetét.)⁶⁰

Igen érdekes a fegyverszüneti tapogatózások kérdése az angolszász hatalmak irányába (ideértve Náday István vezérezredes balul sikeredett küldetését is), majd a kényszeredett-keserű átfordulás Moszkva felé. Nemkülönböztetve érdekes a nemhivatalos, majd hivatalos delegációk útja a Szovjetunióba, tárgyalásaik folyása, a szeptember 7-i koronatanácsban támasztott magyar fegyverszüneti feltételek elejtése, az előzetes fegyverszüneti feltételek kialakítása, elfogadása, végül a kudarcba fulladt kiugrási kísérlet előkészítése (jobban mondva elő nem készítése), lefolyása, s a nyilas hatalomátvétel, annak előkészítése és német támogatása is. Ezek azonban már nem tartoznak szorosan az aktív magyar hadműveletek kérdésköréhez, így e tanulmány témájához.

A Lakatos-kormány első minisztertanácsi ülése augusztus 29-én éjszaka zajlott. Ezen többek között megfogalmazták katonapolitikai célkitűzéseiket is. Ez a háború folytatását határozta meg „... magyar becsületességgel határaink megvédéséért”. A dilemma, hogy kiugorjunk, vagy támadjunk, már nem került elő. A Lakatos-kormány átvette elődjének döntését a dél-erdélyi támadás megindítására, ezzel párhuzamosan megkezdte a kiugrás előkészítését.⁶¹ Olyan kettősség volt ez, amelynek (mai szóval

⁵⁸ Vargyai, 101. o.; Dombrády Loránd – Tóth Sándor: A magyar királyi Honvédség 1919–1945. Budapest, 1987. (a továbbiakban: DT) 337. o.; Vörös, 1944. augusztus 26.; Ölvedi, 52–53. o.

⁵⁹ „Fernschreiben des bevollm. Gen. d. Dt. Wehrmacht in Ungarn an die H. Gr. btr. den Wunsch ung. Stellen auf Besetzung des nördl. der Karpaten liegende Teile von Rumänien sowie der Slowakei durch deutsche Truppe.” (KTB 895. tekercs, 7 208 712. felvétel, H.Gr. Szlovákia, Ia Nr. 3 278/44. g. Kdos számú távirat)

⁶⁰ Vargyai, 102. o.; Tóth Sándor: A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon. Budapest, 1965. (a továbbiakban: Tóth) 12–13. o.

⁶¹ Ölvedi, 39. o.

élve) menedzselése meghaladta a miniszterelnök politikai képességeit, de valószínűleg meghaladta volna egy nála sokkal rutinosabb politikus lehetőségeit is.

A Lakatos-kormány első minisztertanácsi ülésén kimondták, hogy mivel Románia semmisnek jelentette ki a második bécsi döntést, illetve néhány napja már megkezdte az ellenségeskedéseket a határok mentén, Magyarország gyakorlatilag hadiállapotba került vele. Azt is leszögezték, hogy kérni fogják a német hadvezetést a magyar területen újjászervezés alatt álló német csapatok bevetésére az arcvonal stabilizálására.⁶²

Bizonyos fokú polémia azért folyt, de már nem arról, hogy legyen-e támadás, vagy sem, hanem legfőképpen annak időpontjáról. Augusztus–szeptember fordulóján sűrűn mentek a sürgönyök Budapest és Bern között. Bakach-Besseney igen aktív volt, s Lakatos, illetve külügyminisztere, Hennyey Gusztáv szolgálaton kívüli vezérezredes bizonytalanok voltak abban, mennyire zavarja meg az angolszász hatalmakkal történő kapcsolatfelvételt a dél-erdélyi támadás. A minisztertanács végül szeptember 4-én döntött, hogy egy napos halasztást követően a támadás 5-én hajnalban indul.

Augusztus 30-án kétnapos látogatásra Budapestre érkezett az OKH megbízott vezérkari főnöke. A német vezetést nem elégitette ki a 26-án adott magyar válasz a dél-erdélyi német támadásba való bekapcsolódást illetően, s zavarta a kormányváltás is. Guderian látogatása egyfelől a magyar vezetés szándékainak és lehetőségeinek felmérését célozta, másrészt Hitler rajta keresztül szeretett volna nyomást gyakorolni, hogy a még a Sztójay-kabinet által elhatározott magyar támadás valóban meginduljon.

Guderian 31-én délelőtt tanácskozott Vörössel és helyettesével, Lászlóval. A Honvéd Vezérkar főnöke a Kárpát-medence megtartásának hadászati fontosságával érvelt – nyitott ajtókat döngtetett. Ismertette elgondolását a dél-erdélyi támadás végrehajtására. Guderian ezzel egyetértett, majd, Vörös emlékiratai szerint, „... közölte, hogy ehhez a támadáshoz egyelőre 2 SS ho-t tud rendelkezésre bocsátani. [...] Megígért minden lehető anyagi támogatást is mind az 1. hadsereg, mind a tábori póthadosztályok részére.” Guderian megerősítette 23-án tett ígéretét a lengyel területen harcoló magyar csapatok hazahozatalára. Szóba került a vezetés rendszere is. Guderian ígéretet tett a magyar seregest-parancsnokságok mellett működő német összekötő törzsek létszámának és szerepének csökkentésére, általában a paritásos viszony kialakítására.⁶³

Guderian tárgyalásokat folytatott Lakatossal és Hennyeyvel is. A megbeszéléseken, Lakatos emlékiratai szerint, katonás nyíltsággal tárták fel egymás előtt helyzetüket. Guderian válságosnak ítélte a fejleményeket, ugyanakkor kijelentette, bízik az arcvonal stabilizálásában Délkelet-Európában (a Kárpátok vonalán – R. I.). Lakatos kifejtette, hogy ez Magyarország elemi érdeke is, ennek megfelelően a dél-erdélyi magyar offenzív fellépés már eldöntött dolog; azt azonban a német hadvezetésnek tudomásul kell vennie, hogy a Honvédség lehetőségei korlátozottak, s „A magyar erők Torda irányába helyi előretörésre szorítkoznak.” Ehhez szükség van az 1. hadseregtől néhány seregest átvezénylésére Erdélybe, ami elkerülhetlenné teszi a hadsereg hátravonását a kevesebb erővel tartható megerősített állásokba az Északkeleti-Kárpátokban. Guderian meglepően megértőnek mutatkozott, elvileg elfogadta mind az 1. hadsereg visszavonulását, mind a 2. hadsereg támadásának korlátozott jellegét. Lakatos kérdésére

⁶² Országos Levéltár, minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1944. augusztus 29.; *Lakatos*, 123. o.

⁶³ *Vörös*, 1944. augusztus 31.; *Ölvedi*, 54. o.; *Tóth*, 17–18. o.

válaszolva még azt is elmondta, hogy a „csodafegyverek” nem képesek eldönteni a háború sorsát („*Diese können jedoch nicht kriegsentscheidend sein.*”)⁶⁴

Guderian fogadta Horthy is. A kormányzó és a német tábornok találkozója inkább protokolláris jellegű volt, mint gyakorlati értékű. Horthy kijelentette, hogy a Honvédség teljesíti kötelességét, de ehhez az kell, hogy (Magyarországhoz képest – R. I.) a szárnyakon a német haderő szilárdan tartsa a Duklai-szorost, illetve Belgrádot (a Duna vonalát – R. I.), valamint rövid időn belül megfelelő katonai erőt irányítson Erdélybe. A kormányzó tehát, aki új miniszterelnökét az ország háborúból való kivezetésével bízta meg, katonai segítséget kért Németországtól a háború folytatására. Ez a már jelzett remények ismeretében érthető csak meg, miszerint ha Magyarország feltartóztatja a Szovjetuniót, de kapitulál a beérkező angolszász csapatok előtt, akkor hallgatólagosan London (és azon keresztül Washington) elfogadja majd a késleltetett kiugrást. Guderian megismételte Vörösnek és Lakatosnak tett ígéreteit, megtoldva azzal, hogy a német haderő úgy fogja védeni Magyarországot, mintha saját országát védené.⁶⁵

A kormányzó elégedett volt. Emlékirataiban két dolgot emelt ki: Guderian ígéretét a lengyel területen harcoló magyar seregetestek hazaengedésére, illetve azt, hogy nem kötelezte el magát. Első megállapítását illetően meglepő, hogy a napirendi pontok közül azt emelte ki, amely a többihez képest részletkérdésnek volt tekinthető. A másodikat is kritikával kell fogadni. Lehet, Horthy úgy érezte, határozott kötelezettséget nem vállalt, ám azzal, hogy német csapatok Magyarországra irányítását kérte az OKH vezérkari főnökétől, mégis elkötelezte országát a háború folytatása mellett.⁶⁶

S hogy Guderian elégedett volt-e budapesti tárgyalásainak eredményeivel? Részben bizonyára. Amennyiben feltételezzük hogy hitt a magyar vezetőknek (ne feledjük, Antonescu is szilárd kitartást ígért, mielőtt a király letartóztatta), akkor akár teljesen is, de Guderianban meg kellett fordulnia a gondolatnak, hogy olyasmi folyhat a háttérben, aminek elhallgatására a magyar vezetőknek jó okuk van. Részben bizonyára elégedett volt, hiszen levonhatta a következtetést, hogy nem fenyeget Magyarország kiugrásának közvetlen veszélye, továbbá felmérhette, hogy a magyar vezetők által kért német csapatok beérkezését követően megfelelő erővel fognak rendelkezni egy esetleges későbbi kiugrási kísérlet elhárítására. Mint jól képzett és jóképességű katona, bizonyára tisztában volt vele, hogy Németország szempontjából a háború már elveszettnek tekinthető, ugyanakkor felelős német katonai vezetőként nem nézhette el, hogy egy újabb szövetséges váljon ki a német szövetségi rendszerből.

Az OKH megbízott vezérkari főnökének érkezésével egy időben, augusztus 30-án terjesztett fel a Honvéd Vezérkar 1. (hadműveleti) osztálya előterjesztést saját vezérkarfőnökének, amelyben „*D.Erdély mielőbbi megszállásának előnyeit vázoltuk.*”⁶⁷

Vörös még aznap jóváhagyta a dokumentumot és tovább terjesztette a Legfelsőbb Honvédelmi Tanácsnak és egyúttal kérte annak hozzájárulását a Romániával szembeni aktív határvédelem elrendeléséhez.⁶⁸ Az LHT szeptember 1-én megadta hozzájárulását,

⁶⁴ Lakatos, 123. o.; Tóth, 17–18. o.

⁶⁵ Hennyey Gusztáv: Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között. Budapest, 1992. 81–82. o.; DT 339. o.; Ölvedi, 48–49., 54–55. o.; Tóth, 17–18. o.

⁶⁶ Horthy Miklós: Emlékirataim. Budapest, 1990. 294–295. o.; DT 339. o.

⁶⁷ Intézkedések, 178. lap; a vonatkozó dokumentum száma: 4 653./M. hdm. 1. vkf–44.

⁶⁸ Uo. 4 606./M. hdm. 1. vkf–44.

egyben határozott a támadás megindításáról.⁶⁹ Az aktív határvédelem azt jelentette, hogy a Honvédség jogosultságot nyert a határ átlépésére, ha határvédelmi feladatainak megoldására az harcászatiilag célszerűnek látszott, s nem kényszerült a határ magyar oldalán bevárni az ismétlődő román betöréseket. (A határőrség akkor a Honvédség kötelékébe tartozott.) 1-én a Fővezérség is kiadta intézkedését a 2. hadsereg parancsnoksága számára a támadás megindítására.⁷⁰

Vörös meghátrált az augusztus 26-i politikai döntés előtt. Álláspontja módosulásában szerepet játszottak tárgyalásai Guderiannal, s hogy nyilvánvalóvá vált: a közeljövőben nagyobb erejű szovjet–román támadással kell számolni Észak-Erdély ellen. Akkor pedig célszerűbbnek látta az arcvonal előbbrevitelét egy jobban védhető terepszakaszra, illetve a hadműveletek színterének áttételét a szemben álló fél területére. Veress ugyanezt úgy látta, hogy „*A mi hadműveleteinket nem a határ menti csetepaték váltották ki, hanem az a tény, hogy a kormány és a legfelsőbb katonai vezetés tudomással bírt a román–szovjet fegyverszüneti feltételekről, amelyek többek között nullifikálták a második bécsi döntést, és kötelezték Romániát a németek és a szövetségeseik megtámadására.*”⁷¹ A magunk részéről úgy véljük, mindkét tábornoknak igaza volt.

Vörös álláspontjának változását jelzi szeptember 4-i memoranduma is. Ebben összefoglalta mindazt, amit szükséges teendőnek gondolt. Áttekintést adott a keleti front helyzetéről Finnországtól a Balkánig. A Kárpátoktól északra két szovjet offenzív iránnyal számolt: a Varsó – Posen (Poznan) – Berlin, illetve a San – Krakkó – Breslau (Wroc-law) iránnyal. A román átállás nyomán kialakult helyzetet elemezve kimondta, hogy a Kárpátoktól délre és keletre „*...előnyomuló orosz erőkkel szemben nincs ellenállás. Ennek következtében ez az arcvonalrész pillanatnyilag a keleti arcvonal legveszélyeztetettebb része, ami az egész keleti arcvonal helyzetét válságossá teszi és háborút eldöntő hatásúvá lehet.*” Három lehetséges szovjet továbbtámadási irányt vázolt fel: a magyar Alföld, Bulgária, illetve Albánia felé. Levonta a következtetést: „*...a zöm előnyomulása a Nagy Magyar Alföld felé várható a legrövidebb időn belül.*” Számolt a német általános visszavonulás, sőt összeomlás lehetőségével, s állást foglalt a magyar fegyveres erők ütőképességének megóvása mellett, mivel tartott a szomszéd országok lépéseitől. Óvta a politikai vezetést a feltétel nélküli megadástól, az 1918-as magyarországi és az 1943-as olaszországi eseményeket említve elrettentő példaként. Valószínűsítette, hogy „*...a német hadvezetés a Kárpátok – Duna – Száva vonal [...] tehát Magyarország területének megvédését minden lehető erejével [...] támogatni fogja...*” E vonal kialakítása érdekében alapvetőnek ítélte a Déli-Kárpátok hágoinak birtoklását. „*A Balkán irányából várható ellenséges támadás ellen ugyanis csak a Déli-Kárpátok járhatatlan magas hegysége támaszthatja alá a védelmet.*” Ennek hiányában csak a Dunántúl tartható. Végkövet-keztetése: „*...csapataink megindulnak, hogy német segítséggel megszállják és a Déli-Kárpátokban felépítsék a Magyarország megvédésére legelőnyösebb adottságokkal rendelkezésre álló védelmi vonalat.*”⁷²

⁶⁹ Vörös, 1944. szeptember 1.

⁷⁰ Intézkedések, 180. lap; a vonatkozó dokumentum száma: 50./Föv. hdm.–44.IX.1.

⁷¹ Veress Lajos levele Gosztanyi Péterhez, Gosztanyi birtokában. Idézet in: *Gosztanyi*, 172. o.

⁷² Vörös János vezérezredes, vezérkarfőnök memoranduma. In: *Nagy Vilmos*, nagybaczoni: Végzetes esztendő 1938–1945. Budapest, 1986., 2., átdolg. kiadás, 254–264. o.; *Tóth*, 18–20. o.; *Ólvedi*, 41–43. o.

Szeptember 5-én Budapesten Vörös Jánossal tárgyalt Walther Wenck altábornagy, Guderian helyettese. Szóba került a 2. hadsereg és a IV. hadtest megerősítése az 1. hadseregtől elvont seregtestekkel, az 1. hadsereg arcvonalának hátravétele az Északkeleti-Kárpátok gerincvonalára, a lengyel területen harcoló magyar seregtestek hazahozatala, valamint a dél-erdélyi hadműveletek lefolyása és a támadó kötelékek lehetőségei. Vörös felvetette a vezetési viszonyokat is. Javasolta, hogy a magyar területen harcoló összes magyar és német csapatost és törzs felett magyar magasabb parancsnokság gyakorolja a vezetést.⁷³ A német hadvezetés azonban ragaszkodott ahhoz, hogy a hadműveleteket a Heeresgruppe Süd-ukraïne, legfelsőbb szinten pedig az OKH irányítsa.

A 2. Ukrán Front főerőinek átkelése a Déli-Kárpátokon, bár még tartott az 5-én indult magyar támadás lendülete, semmivé tette az új főellenállási vonal kialakításába vetett reményeket. A katonai helyzet drasztikus romlását érzékelő kormányzó szeptember 6-án tanácskozott katonaminisztereivel, tehát Lakatossal, Csatayval és Hennyeyvel, továbbá a Honvéd Vezérkar főnökével. A megbeszélésen az a nézet alakult ki, hogy a Kárpátok védelme illuzórikussá vált, ideértve a Keleti-Kárpátok székelyföldi szakaszát is. Egyetértettek, hogy ismét sürgős német katonai segítséget kell kérni, ellenkező esetben szükségessé válik az (akár azonnali) fegyverszünet kérése.⁷⁴

Szeptember 7-én a kormányzó ismét magához kérte a négy tábornokot, továbbá Ambrózy Gyulát, a Kabinetiroda főnökét. A tanácskozáson, amelyen megerősítették az előző napi konklúziót, részt vett Vattay Antal altábornagy, a Kormányzó Katonai Irodájának főnöke, főhadsegéd is. Egy irreális feltételrendszert is kidolgoztak, amit Magyarország fegyverszüneti feltételeiként kívántak előterjeszteni a szövetségeseknek.⁷⁵

Szeptember 7-én este összeült a koronatanács, másnap a minisztertanács. Az ott történtek inkább az elvetélt októberi kiugrási kísérlet előjátékához tartoznak, mint az erdélyi hadműveletekhez, noha az apropót az erdélyi hadműveleti helyzet rosszabbodása szolgáltatta. Horthy bejelentette, hogy szükségessé vált a fegyverszünet kérése. Lakatos, aki előzőleg még egyetértett a kormányzóval és tábornok-társaival, kijelentette, hogy a fegyverszünet problémáját az országgyűlés elé kell vinni. Ambrózy jogi érvekkel állt a kormányzó mellé, Hennyey Bakach-Besseney tárgyalásaira hivatkozva tette ugyanezt. Reményi-Schneller Lajos, Veessenmayer teljhatalmú budapesti német megbízott embere szélsőjobboldali demagógiával próbált a kormányzó ellen érvelni.

Csatay, talán hogy az elmérgesedő helyzetet mentse, kompromisszumos javaslattal állt elő. Kérjenek ismét német segítséget, de ezúttal konkrét formában és határidőhöz kötötten: kérjenek 24 órán belül 5 páncélosadosztályt, s annak teljesítésétől, vagy elmaradásától tegyék függővé a fegyverszünetért való folyamodást. Bár Vörös közbevetette, hogy egy ilyen terminus irreális, 24 óra alatt a németek legfeljebb választ adhatnak, csapatok küldésére legalább egy hétre van szükségük, a koronatanács elfogadta a javaslatot, illetve a kormányzónál előzőleg kialakított fegyverszüneti feltételeket. Horthy felhatalmazta Lakatost, hogy az ultimátumszerű követelést még

⁷³ Vörös, 1944. szeptember 5.

⁷⁴ Uo. szeptember 6.

⁷⁵ Tóth, 21. o.

azonap este közölje Veesen-mayerrel és Greiffenberggel, Vöröst pedig megbízta a Honvéd Vezérkar megtisztításával azoktól a magas beosztású tisztektől, akikre adott esetben, németbarát, vagy szélsőjobboldali beállítottságuk miatt, nem lehetett feltétlenül számítani.⁷⁶

A 8-i minisztertanács az időközben érkezett német választ is figyelembe véve (hogy 4 hadosztályt [közülük 1 páncélos] azonnal, egyet a közeli napokban Magyarország védelmére küldenek), hosszas és ellentmondásos vita után, felülbírálta az előző napi koronatanácsi határozatot. A határozat kimondta: „... amennyiben a német ígéretek betartatnak és pár napon belül a német segítség tényleg meg is érkezik [...] úgy Magyarország egyelőre hajlandó a harcot folytatni, és nem hamarkodja el állásfoglalását arra nézve, hogy fegyverszünetet kérjen a szövetségesektől.”⁷⁷

A német válasz megérkezett ugyan (Lakatost Greiffenberg a minisztertanácsból hívatta ki), de a németek számára a 7-i koronatanácsi ultimátum nem csupán azt jelentette, hogy a magyar vezetés újabb katonai segítséget kér. Levonták a következtetést, hogy Magyarország megbízhatatlanná vált, kiugrásával számolni kell. A Magyarországra ezt követően átirányított törzseket és alakulatokat, demonstratív jelleggel, Budapest körzetébe vezényelték. Intézkedéseik sorába tartozott, hogy Wenck altábornagy vezetésével az OKH-n belül szeptember 8-án külön vezetési törzset állítottak fel, kifejezetten a magyar ultimátum nyomán és Magyarország tartására.⁷⁸

A területi ülések (Legfelsőbb Honvédelmi Tanács, koronatanács, minisztertanács, titkos tanácsosok) szeptember 8-át követően már egyre inkább a fegyverszünet problematikájával kapcsolódtak össze. Az erdélyi hadműveletek kérdése egyre kevésbé, később egyáltalán nem került elő. A magyar támadás szeptember 5-i megindulását, majd Románia 7-i hadüzenetét követően az események Erdélyben már a maguk útján haladtak. Az utolsó kérdés, amiről a politikatörténeti összefoglalóban szólni kell, már átvezet a hadtörténeti eseményeket tárgyaló fő fejezetekhez

Vöröst a szeptember 11-i (második) minisztertanács felkérte, hogy utazzon a német főhadiszállásra a német szándékok kipuhatolására, egyben a megígért segítség megsürgetésére. Vörös, aki érvényes meghívással is rendelkezett a Führertől, 12-én tett látogatást Rastenburgban, két nappal azután, hogy Hitler a román átállás után első ízben fogadta Friessnert. Az este kezdődött helyzetjékoztatón (Lagebesprechung, Lage) részt vett Himmler és Greiffenberg, de jelen volt Friessner is, illetve az ott rendszeresen jelen lévő tábornokok és főtisztek.

Hitler áttekintést adott az egyes hadszínterekről. Finnország kiugrásával, illetve Románia és Bulgária átállásával kapcsolatos értékelésében burkoltan megfenyegette Magyarországot: az előző három országhoz hasonlóan a bolsevizmus rabszolgájává válik, ha nem tart ki Németország oldalán. Elmondta, hogy a Szovjetunió, a régi cári politikai célok felújításával, a tengersizorokhoz (Dardenellák és Boszporusz) való kijutásra összpontosít, ezt bizonyítja az irányában semleges Bulgáriába történő behatolása is. Megítélése szerint Moszkva belátható időn belül szembe kerül nyugati szövetségeseivel, ami döntő fordulatot eredményez majd a háború menetében

⁷⁶ Vörös, 1944. szeptember 7.; Vargyai, 103–104. o.; Tóth, 22–23. o.

⁷⁷ Vörös, 1944. szeptember 8.; Vargyai, 104. o.; Tóth, 23–25. o.

⁷⁸ KTB 895. tekerces, 7 208 483–7 208 484. felvétel; Intézkedések, 190. lap; Vargyai, 107. o.

Németország javára. A balkáni és a magyarországi arcvonalak minden áron való tartását ezen politikai jövendölés fényében minősítette alapvetőnek, külön is kiemelve a Honvédség kitartásának fontosságát. A háború kilátásait összességében optimistán ítélte meg. 1945 elejére nagy erejű offenzívát ígért, amely Magyarországról kiindulva Románia visszaszerzését célozza majd. Tábornokait kitartásra szólította fel, a történelem előtt téve felelőssé őket a rájuk bízott arcvonalszakaszok megtartásáért, s az I. világháború utolsó hónapjaival, illetve Nagy Frigyes hétéves háború alatti stratégiájával példálózott. Intelmei, meg nem szólítatva, Vörös vezérezedesnek is szóltak.

A Honvéd Vezérkar főnöke, akit a helyzettájékoztató után Hitler négy szemközt is fogadott, egyfelől biztosította a Führert a kormányzó és a magyar nemzet hűségéről, s kitartásáról Németország oldalán, másfelől kérésekkel és problémákkal hozakodott elő. Kérte a négy napja megígért német katonai segítség megadását, illetve a lengyel területen harcoló magyar alakulatok hazaengedését, amire Guderian két alkalommal is (augusztus 23-án és 31-én) ígéretet tett. Problematikusnak nevezte a parancsnoklási viszonyokat, s kérte, hogy a magyar területen harcoló szövetséges csapatok felett magyar tábornok gyakorolja a főparancsnokságot. E felvetésében Vöröst nem csupán a nemzeti büszkeség, vagy a katonai célszerűség vezette (egy térségben egy főparancsnokság működjön). A fegyverszüneti előkészületek ismeretében szeretne volna saját kezében tudni az összes magyar seregetest vezetését. Hitler, aki a háborúnak ebben a szakaszában már, szokatlan módon, tárgyaló partnerét is hagyta szóhoz jutni (ilyesmi legfeljebb Mussoli-nivel és Antonescuval fordult elő), ígéretet tett a kérések teljesítésére, sőt azon felül nagy mennyiségű fegyver és lőszer szállítását is kilátásba helyezte. A parancsnoklási viszonyokat illetően azonban kategorikusan ragaszkodott ahhoz, hogy a hadműveleti vezetés német kézben legyen, s ennek letéteményeseként a Dél-Ukrajna Hadseregsoport parancsnokát nevezte meg. Hitlert sem csupán az egy térség – egy parancsnokság elve vezérelte. Okult a romániai példából, ahol az arcvonal néhány nap alatt összeomlott, illetve már készült a magyar kiugrás megakadályozására.⁷⁹

Romániát illetően igaz, hogy a legmagasabb szintű hadműveleti vezetés német kézben volt, de létezett az Armeegruppe Dumitrescu, s a hátszágban a román Nagyvezérkar is rendelkezett bizonyos fokú irányítási joggal.

Vörös, sőt Friessner sem tudta az értekezlet időpontjában, amit Hitler igen: a szeptember 8-án, a magyar koronatanács ultimátumára a katonai segítség megadását kilátásba helyező német válasz megszületésének napján, az OKH-n belül Walther Wenck altábornagy parancsnoksága alatt felállított vezetési törzset (Führungsstab) nem a magyarországi hadműveleteket koordinálására hozták létre, hanem Magyarország megtartásának biztosítására Németország oldalán, akár erőszak árán is. Ezt ugyanis egyre problematikusabbnak ítélték („*Die Haltung Ungarns wird zweifelhaft.*”)⁸⁰

Vörösre Hitler ígéretei, s nemkülönben az, hogy a Budapest térségébe irányított III. német páncélos hadtest-parancsnokság és az annak alárendelt, a háború ezen

⁷⁹ Vörös, 1944. szeptember 12.; Friessner, 122–125. o.; Vargyai, 108–109. o.; DT 342. o.; Ölvédi Ignác: Magyarország a felszabadító hadműveletek megindítása előtt. In: Magyarország felszabadítása. (Szerk.: Száva Péter), Budapest, 1980. (a továbbiakban: Száva) 83–84. o.

⁸⁰ KTB 895. tekerces, 7 208 483. felvétel

szakaszában igen ütőképesnek mondható 23. páncélosadosztály hadművelési területre vezényléséhez hozzájárult, tagadhatatlanul hatást gyakoroltak. Hazatérve a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács ülésén számolt be tárgyalásairól. Igyekezett meggyőzni a testületet arról, hogy a háborút folytatni kell, ezáltal meggyőzni a németeket megbízhatóságunkról, akik segíteni fogják az ország honvédő harcát.⁸¹ Rastenburgnban, majd Budapesten, ahol Vörös ismét találkozott Friessnerrel, szóba került a Székelyföld kiűritése is. Ehhez Hitler 10-én, Friessnert fogadva adta meg végleges hozzájárulását.

Akiket a magyar katonai vezetés várt, s akik meg is érkeztek

A 2. magyar hadsereggel szemben támadásának szeptember 5-i megindulásakor a 4. román hadsereg állt, ennek arcvonalára érkezett be 8-ától a 2. Ukrán Front 27. összefegyvernemi (obscevojszkovaja) hadserege, jobbról, Marosvásárhelytől csatlakozott a 7. gárda-(gvargyejszkaja)hadsereg, ehhez Szászrégentől a 40. összefegyvernemi hadsereg. Balról, Borrévtől az 1. román hadsereg csatlakozott a 4.-hez, ennek arcvonalszakaszára érkezett be 10-étől a szovjet 6. gárda-harckocsihadsereg, amelynek jobb szárnyán az. 5. gárda-harckocsihadtest harctevékenységi körzete belenyúlt a 4. román hadsereg balszárnyának hadművelési területébe is.⁸²

A 4. és 1. román hadsereg közötti sávhatár szeptember 5-től a Sugág (Sugag, a 4. hadsereg számára bezárva) – Gyulafehérvár (Alba Iulia, 4.) – Borrév (Buru, kizárva – Gyalu (Gilau, 1.) – Zilah (Zalau, 8.) vonalon húzódott. Jobbról a 4. hadseregnek ekkor nem jelöltek ki sávhatárt, hadművelési területe elméletileg a keleti román államhatárig terjedt, gyakorlatilag azonban Marosvásárhelytől keletre nem voltak alakulatai. Ezt a sávhatárt még a román vezérkar határozta meg, a következőket már a szovjet.⁸³

A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság szeptember 25-i, a tiszántúli hadműveletet előkészítő direktívájával a 27. szovjet és a 4. román hadseregből seregesoportot alakítottak. A 4. és az attól akkor már balra harcoló 27. hadsereg között Gyulafehérvár (a 4. hadsereg számára bezárva) – Marosújvár (Ocna Mures, 4.) – Aranyospolyán (Poiana de Aries, 4.) – Kolozsbós (Boju, 27.) – Szamoszentmiklós (Sinnicoara, 27.) – Szentmárton (Sinmartin, 27.) – Esküllő (Aschileu, 4.) – Hídalmás (Hida, 4.) – Zilah (4.) vonalában vonták meg a sávhatárt. Ez elvileg Tordát és Kolozsvárt kizárta a 4. hadsereg hadművelési területéből. Ennek ellenére az részt vett a tordai, majd a kolozsvári harcokban, balszárnya a Torda – Kolozsvár műútig húzódott. A 27. hadsereg a direktíva alapján balra el- és széthúzódott, mivel a 6. gárda-harckocsihadsereget a tiszántúli hadművelethez a 2. Ukrán Front főerőihez irányították.⁸⁴ A jobb sávhatárt a Marosvásárhely (Tirgu Mures, a 4. hadsereg számára bezárva) – Mezőmadaras (Madaras, kizárva) – Kissármás (Sarma-sel, kizárva) – Vasasszentgotthárd (Sucutard, bezárva) – Szamosújvár (Gherla, kizárva) – Alparét (Olpret, kizárva) – Csűrfalva (Clit,

⁸¹ Vörös, 1944. szeptember 12.; Vargyai, 109. o.; Tóth, 27. o.

⁸² *Minaszjan, M. M.: Oszvobozsgvényije narodov Jugo-Vosztocsnoj Evropü. Moszkva, 1967. (a továbbiakban: Minaszjan) 170–173. o.; AR 80–81. o.*

⁸³ AR 80–82. o.

⁸⁴ AR 86–89. o.; *Minaszjan*, 180–181. o.

bezárva) – Mosóbánya (Baita, bezárva) vonalában húzták meg.⁸⁵

A szeptember 25-én megvont sávhatár akkor módosult, amikor október 8-án a 7. szovjet gárdahadsereget kivonták Bethlen (Beclean) – Dés (Dej) térségéből. A manőver oka az volt, hogy a 6. gárda-harcokoszahadsereg támadása a Sebes-Körös bal partján, a Nagyvárad – torkolat szakaszon elakadt.⁸⁶ A 4. román hadsereg új sávhatára Zilahig nem változott, onnan Szilágysomlyó (Simleu Silvanei, a 4. hadsereg számára bezárva) – Kárásztelek (Carastelec, kizárva) – Oláhcsaholy (Cehal, kizárva) – Szaniszló (Sanislau, bezárva) – Nyírbogát (bezárva) vonalában húzódott.⁸⁷

A 4. hadsereg bal szomszédja továbbra is a 27. hadsereg volt, de hadműveletileg október 8-tól a jobb szomszéd 40. szovjet hadseregnek rendelték alá.⁸⁸ Sávhatára e naptól Mosóbányáig (Baita) változatlan maradt, de a helységet a 4. hadsereg számára kizárták, onnan Bükkszoldobágy (Solduba, bezárva) – Szamosújlak (kizárva) vonalában húzódott. A 4. hadsereg a harcok diktálta szükség szerint jobbra 1–5 km-re mind a szeptember 25-én meghatározott, mind az október 8-án módosított sávhatárt átlépte, pl. Egerhátnál (Arinis) a Szilágyságban, vagy Szatmárnémetinél (Satu Mare).⁸⁹

Románia átállásának pillanatában a IX. magyar hadtesttel szemben még nem a 4. román hadsereg állt. Az az arcvonalon volt, a Moldva jobb partján, a folyó forrásvidékétől a Tatros (Trotus) torkolatáig. Parancsnoksága Bákón (Bacau) székelte. Minden, a hadművelési területen kívül eső térség az 1. hadseregparancsnoksághoz tartozott, ide értve Dél-Erdély egészét, a Bánság romániai felét, Olténiát és Munténia nagyobb részét, Bukaresttel és Ploiestivel együtt. Az 1. hadseregparancsnokság Nagyszebenben (Sibiu) települt. A Nicolae Macici hadseregtábornok parancsnoksága alatt álló hadseregbe hét hadtestparancsnokság (7. territoriális, 1., 2., 3., 4., 5., 6.) tartozott, 26 hadosztállal (ebből 19 kiképző), de az 1. hadseregparancsnokságnak volt alárendelve a Határőr csapatok Parancsnoksága és a katonaiskolák. Állományába 328 189 katona tartozott.⁹⁰

A 2. magyar hadsereg támadása által érintett térségben a 6. román hadtestparancsnokság (Nagyszeben) alárendeltségében a 18. (Nagyszeben) és a 20. kiképzőhadosztály (Gyulaféhevár), a hadseregeközvetlen 2. hegyihadosztály (Déva), a Határőr csapatok Parancsnoksága alatti két határőr-(graniceri) dandár (Bireg – magyar neve azonosíthatatlan,⁹¹ illetve Sósptak – Seusa), két önálló határőrzászlóalj (Torda – Turda és Segesvár – Sighisoara), valamint a hadseregeközvetlen Grupul Bihor (Bihar Csoport, négy zászlóalj) állomásozott. Ide sorolt a Fogarason (Fagaras) lévő Kiképző Alakulatok Parancsnoksága, valamint a Fogaras és Piski (Simeria) körzetében települt,

⁸⁵ AR 88–89. o.

⁸⁶ *Száva*, 121. o.

⁸⁷ AR 89–90., 101. o.

⁸⁸ Uo. 86. o.

⁸⁹ Uo. 89–90., 101. o.

⁹⁰ Uo. 58–59. o.

⁹¹ A helységneveket *Gyalay Mihály*: Magyar igazgatástörténeti helységnevélexikon 1763–1989 (Budapest, 1989. [a továbbiakban: *Gyalay*]), illetve a (magyar–német–román nyelvű) Erdély (*Fodor Andrea – Kovács Zsolt* – Élet és Tudomány, Budapest, 1991, M 1:500 000 [a továbbiakban: Térkép–1]) térkép alapján azonosítjuk. A hivatalos helységnevtárakat ezek kiegészítésére, a problémás esetekben használjuk. Az AR 58. oldalán szereplő Bireg helységneve nem azonosítható.

az 1. légvédelmi tüzérdandár kötelékébe tartozó két nehéz légvédelmi tüzérosztály.⁹²

Az átállást követően a román csoportosítás megváltozott. Szeptember 6-tól az 1. és a 4. hadsereg belépett a 2. Ukrán Front kötelékébe. A 4. hadsereget a 27., az 1. hadsereget az 53. szovjet hadsereggel vonták egy seregcsoportba, a szovjet hadseregparancsnokok vezetésével.⁹³ A német Dél-Ukrajna Hadseregcsoport kötelékében harcolt 3. és 4. hadsereg parancsnokát, Petre Dumitrescu hadseregtábornokot és Ilie Steflea hadtesttábornokot, a Nagyvezérkar korábbi főnökét eltávolították. A 3. hadseregparancsnokságot feloszlatták, a 4. élére Gheorghe Avramescu hadtesttábornokot nevezték ki. Macici tábornokot (egyelőre) meghagyták az 1. hadsereg élén, miután a vezetése alatt álló csapatokkal augusztus 24–25-étől megtámadta a román hátszágban állomásozó német alakulatokat. 2. román hadseregparancsnokság ez időben nem létezett.⁹⁴

Szeptember 1-től életbe lépett a román hadsereg új vezetési rendszere. Az 1. és 4. hadseregparancsnokság között „felosztották” Erdélyt (sávhatárukat 1. feljebb). Az 1. hadseregparancsnokság áttelepült Dévára és átvette a vezetést a Dél-Erdély nyugati felén, a Partiumban és a Bánságban állomásozó csapatok felett (pontosabban azokat tartotta meg alárendeltjeiből). A továbbiakban e hadsereg kikerül látókörünkől.⁹⁵ A Nagyszebenbe (Sibiu) áttelepülő 4. hadseregparancsnokság átvette a vezetést a 6., a 6. területi (territorial), a gépesített (motomechanizat) és a hegyihadtest (munte) felett. A négy hadtestparancsnokság települési helye és parancsnoka: Medgyes (Medias), Nicolae Tataranu hadtesttábornok, szeptember 29-től Agricola Filip dandártábornok, október 12-től Emanoil Leoveanu hadosztálytábornok; Gyulafehérvár (Alba Iulia), Gheorghe Stavrescu hadosztálytábornok; Balázsfalva (Blaj), Gheorghe Rozin hadtesttábornok; Brassó (Brasov), Ion Dumitrache hadtesttábornok. Szeptember 1-én a 4. hadsereg állományába 113 759 katona tartozott.⁹⁶

A hegyihadtest a Bodza-(Buzau)szorosától Héjjasfalváig (Vinatori) zárta le a határt, állományában 5 csoporttal (detasament). A Doboli-csoport a Brassótól délre található hágókat zárta le a Bodza-szorosától a Törcsváriig (Predeal). A Vilcele-csoport Brassótól nyugatra helyezkedett el. A Bilin-csoport Miklósvárszékkal szemben helyezkedett el, Brassótól északra. Az Agostin-csoport az Olt északnyugat–délnyugati kanyarulatát zárta le a Bardócszékkal szemben. A Homorod-csoport az Olt Fogaras felé vezető völgyét zárta le. A hegyi hadtestnek rendelték alá (szeptember 1-i hatállyal) az 1. lovashadosztályt (parancsnoka Vladimir Constantinescu ezredes).⁹⁷ Sávhatárát a balra álló 6. hadtesttel Nádpaták (Rodbav, a 6. hadtest számára kizárva) – Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc, kizárva) vonalában húzták meg.⁹⁸ Ez szeptember 5-én sem változott.

A 6. és a 6. területi hadtest közötti sávhatárt szeptember 1-én a Balázsfalva (Blas,

⁹² AR 58–59. o.

⁹³ *Minaszjan*, 170. o.; *Zaharov*, 141. o.

⁹⁴ AR 74–77. o.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Uo. A létszámadatokra vonatkozóan: RO 142. o.

⁹⁷ AR 76. o.

⁹⁸ Uo.

a 6. hadtest számára bezárva) – Marosludas (Ludus, bezárva) – Gyeke (Geaca, bezárva) vonalában vonták meg.⁹⁹ Ez 6-án – a 6. hadtest védőszektorának lerövidítésével és a gépesített hadtestnek a 6. és a 6. területiális hadtest közé állításával – megváltozott (l. alább). A 6. hadtest bal sávhatárát Kiskapus (Copsa Mica, a 6. hadtestnek bezárva) – Dicsőszenzmárton (Tirnaveni, bezárva) – Marosugra (akkor Oarba, ma Ogra, bezárva); a gépesített hadtest és a 6. területiális hadtest sávhatárát Alsókarácsonfalva (Craciunelu de Jos, a gépesített hadtest számára kizárva) – Oláhtordos (akkor Turdus, ma Vama Seaca, kizárva) – Aranyosgerend (Luncani, bezárva) vonalában húzták meg. A gépesített hadtest beállításával a 6. területiális hadtest szektorát is leszűkítették.¹⁰⁰

A 6. hadtest kötelékében a 6. kiképző gyaloghadosztály (Segesvártól a Kis-Küküllőig, parancsnok Dumitru Drajna dandártábornok, szeptember 18-tól Stefan Balaban dandártábornok) és a 11. kiképző gyaloghadosztály (a Kis-Küküllőtől Maroscsapóig, Gheorghe Georgescu dandártábornok, szeptember 21-től Edgar Radulescu ezredes) foglalt védőállást az országhatár mentén. A hadtesthez tartozott még a 21. kiképző gyaloghadosztály (Simion Coman dandártábornok, szeptember 21-től Polihron Dumitrescu dandártábornok) és az 1. önálló tüzérsztály. A hadtest területén települt a 4. hadseregparancsnokság közvetlen alárendeltségébe tartozó keleti különleges csoport (detasament est), amely Marosvásárhellyel szemben helyezkedett el, valamint a 7. hegyivadász-zászlóalj, a Nagy-Küküllő völgyében, szintén a határon.¹⁰¹

A 6. területiális hadtestparancsnokság, nevét megtartva, szeptember 1-től harcoló hadtestparancsnoksággá minősült át. Kötelékébe a 18. és 20. kiképző gyaloghadosztály, a 7. nehéz tüzérezred (regimentul artilerie grea; parancsnokuk Virgil Citiriga ezredes, szeptember 6-tól Vasile Pascu dandártábornok, Constantin Visarion dandártábornok, szeptember 8-tól Gheorghe Marinescu dandártábornok, Vasile Danacu ezredes) és a 75. önálló tüzérsztály tartozott. A hadtest sávjában helyezkedett el a hadseregparancsnokság közvetlen alárendeltségébe tartozó nyugati különleges csoport (detasament vest) és a 8. hegyivadász-zászlóalj. Az országhatáron közvetlenül gyalogos csapattestek nem álltak. Ott jobbról-balra a Cluj területiális zászlóalj (batalion fix regional Cluj) helyezkedett el, Gyekétől nyugatra, egy százada nélkül. Középen, vagyis pontosan Kolozsvártól délre a 83. gyalogezred menetzászlóalja biztosította a határt, tőle balra a Cluj-zászlóalj egy százada állt. Ehhez nyugatról a Somes területiális zászlóalj kapcsolódott a határbiztosító erők közül, de már az 1. román hadsereg sávjában.¹⁰²

A gépesített hadtestnek a 4. hadsereg parancsnoksága nem utalt ki megszállandó arcvonalszakaszt, működési területe a hadsereg teljes hadműveleti területe volt. A kötelékébe sorolt alakulatok közül azonban volt, amelyiket az arcvonala egy meghatározott szakaszára vezényelték. A 9. gyaloghadosztály Costin Ionascu dandártábornok vezetésével Marosludastól (Ludus) keletre a Maros bal partján foglalt védőállást Maroscsapóig (Cipau), a 6. hadtest védőszektorában. Szeptember 6-tól, a 2. magyar hadsereg előző nap elért sikerei hatására a jobb szomszéd 6. és a bal szomszéd 6. területiális hadtest között saját védőszektort jelöltek ki a gépesített hadtest számára a Kis-Küküllő mentén Dicsőszenzmártontól (Tirnaveni) Küküllővárig (Cetatea de Balta),

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ Uo. 80–81. o.

¹⁰¹ Uo. 76. o.

¹⁰² Uo.

oda a 9. gyaloghadosztály vonult vissza, az onnan Elekesen (Alecus) át Oláhtordosig (Turdus) kijelölt új védőszakaszt a 8. lovashadosztálynak (Corneliu Teodorini dandártábornok) kellett megszállnia, amely a Kis-Küküllő mentén Zsidva (Jidvei) – Szépmező (Sona) térségében összpontosítási körletben állomásozott.¹⁰³ A gépesített hadtestbe tartozott még az 5-én a hegyihadtesttől átirányított 1. lovashadosztály, a 115. önálló gyalogezred, egy önálló gyalogzászlóalj, az 1. és 3. nehéz tüzérezred (Alexandru Dobriceanu ezredes, Traian Panaitescu ezredes), és az 52. önálló tüzérosztály.¹⁰⁴

A 4. hadsereg tartalékát a Gyulafehérvár térségében összpontosítási körletben lévő 7. kiképző gyaloghadosztály (Sava Caracas dandártábornok, szeptember 18-tól Agricola Filip dandártábornok, 30-tól Ion Popescu dandártábornok) jelentette, amit szeptember 9-én a 6. területi hadtest sávjába irányítottak, valamint a 8. kiképző gyaloghadosztály (Alexandru Nicolici dandártábornok)¹⁰⁵ A hadseregek közvetlenek közé tartozó 4. légvédelmi tüzérezredet szeptember 7-én beosztották a hegyihadtest kötelékébe.¹⁰⁶ Hadsereg-közvetlen csapattest volt a 103. hegyihadosztály (Ilie Cretulescu dandártábornok), a 6. hadtestparancsnokságnak már szeptember 1-én átadott 7. nehéz tüzérezred és egy páncélos csoport (Gheorghie Matei alezredes).¹⁰⁷

Szeptember 9-től újabb hadosztály jelent meg Marosvásárhelytől délre, a Tudor Vladimirescu. A román szakirodalom önkéntes hadosztályként említi (divizia de voluntari). A szovjet 33. lövészhadtest kötelékébe tartozott, s a háború végig megmaradt szovjet alárendeltségben. Parancsnoka Nicolae Cambrea ezredes volt, de a tordai csata alatt, szeptember 21. és október 1. között vezérkari főnöke, Mircea Haupt ezredes vezette.¹⁰⁸

Szeptember 6-án, amikor a román csapatok szovjet alárendeltségbe léptek, az 1. és 4. román hadsereg (ún. harcoló állománya) együtt 138 073 katonát, 611 löveget, 1 809 aknavetőt, 6 500 géppuskát és 8 159 géppisztolyt számlált. Ez hozzávetőleg 11:8 arányban oszlott meg, a 4. hadsereg javára.¹⁰⁹ Megjegyzendő, hogy a (rendelkezésünkre álló) román források szeptember 5-ére vagy 6-ára nem adnak összesített harcértéket a 4. hadsereg vonatkozásában. A két hadsereg közötti 11:8 arányú megosztás a kötelékükbe tartozó hadosztályok száma alapján adódik. A román hadosztályok és dandárok szervezetének ismeretében „fel lehetne sorozni” a fegyverek számát is, de a 4. hadsereg harcértékének ilyen módon történő kiszámítása nem volna pontos, elsősorban azért, mert a szervezési utasításokban szereplő elvi harcérték még békeidőben sem egyezett meg a valósággal, nemhogy háborúban, ahol ahány sereggel és egységgel, annyiféle tényleges harcértékkel találkozunk. Kálmán Dániel igyekszik közelítően pontos adatok megadására: az 1. hadseregnél 74 000-es, a 4. hadseregnél 113 000-es összlétszámot mutat ki. Ez megerősíti a román adatokat, mivel azok csak a harcoló állományra vonatkoznak. A teljes és a harcoló létszám közötti arány (187 000 a 138 000-hez, ami

¹⁰³ AR 80–81. o.

¹⁰⁴ Uo. 76. o.

¹⁰⁵ Uo. 76., 80–81. o.

¹⁰⁶ Uo. 78. o.

¹⁰⁷ Uo. 79. o.

¹⁰⁸ Uo. 78., 98. o.; Contributia, 238. o.

¹⁰⁹ *Minaszjan*, 171. o.; *Kálmán Dániel*: A m. kir. Honvédség a 2. világháborúban. II. k.: A hadsereg 1943-as átszervezésétől az összeomlásig 1943–1945. HL Tanulmánygyűjtemény, 2 779. fsz., 256. o. (a továbbiakban: *KD*)

ugyancsak kiadja a 11:8 hányadost) reálisnak fogadható el. Kálmán viszont, nyilván (magyar, esetleg német) felderítési adatokra alapozva, tévesen adja meg a román hadosztályok számát. E tekintetben a román források (megítélésünk szerint) autentikusnak fogadhatók el. Megjegyzendő továbbá, hogy a román szervezet és elvi harcérték ismeretében sokalljuk a szovjet forrásokban megadott adatok közül a lövegek, aknavetők és a géppuskák számát. Hiányoljuk viszont a harckocsik számát.¹¹⁰ A fentiekén kívül a 4. hadsereg rendelkezett még 16 harckocsival és rohamlőveggel, illetve 33 sorozatvetővel.¹¹¹

Az események menetében a 4. román hadsereg hadrendje változott. Szeptember 19-én kikerült kötelékéből a 6. territorális hadtestparancsnokság, amely átvette a szovjet–román csapatok mögött az általuk elfoglalt területek katonai közigazgatásának vezetését. Harcoló alakulatai átléptek a 6. hadtestparancsnokság alárendeltségébe.¹¹²

Katonai közigazgatási feladatát november 14-ig látta el, akkor a szovjet legfelsőbb vezetés engedélyével Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Front parancsnoka, a magyarelles román pogromok és kilengések miatt, szovjet katonai közigazgatást vezetett be az 1940. évi második bécsi döntésben érintett valamennyi területen, az addigi arcvonal mögötti 100 km-es területsáv helyett. A szovjet katonai közigazgatást a 40. hadsereg-parancsnokságnak kellett (legalábbis egyelőre) megszerveznie. E területekre a román közigazgatás csak 1945. április 9. után térhetett vissza.¹¹³

Szintén kilépett a 4. hadsereg kötelékéből a gépesített hadtest. Szeptember 30-án ezt a parancsnokságot kivonták a hadműveletekből, addigi alárendeltjeinek irányítását a Nico-lae Dascalescu hadosztálytábornok vezetése alatt álló 2. hadtestparancsnokság vette át, amely szeptember 18. óta tartozott a 4. hadsereg kötelékébe.¹¹⁴

Október 8-án, amikor a 2. magyar és a 8. német hadsereg visszavonulásával új szakasz kezdődött az erdélyi hadműveletekben, a 4. román hadsereg kötelékébe három hadtest tartozott. A jobbszárnyon továbbra is a hegyihadtest állt, állományában jobbról balra Marosvásárhely – Meggyesfalva (Mureseni) között a Ion Beldiceanu dandártábornok parancsnoksága alatt álló 1. hegyihadosztállyal, ettől Maroskeresztúrig (Cristesti) Leonard Mociullschii dandártábornok 3. hegyihadosztályával, balszárnyán Marosugráig (Ogra) a 6. kiképző gyaloghadosztállyal. Az előbbi kettőt a korábban a hegyihadtestet alkotott osztagokból szervezték, az utóbbit a 6. hadtesttől irányították a hadtesthez. Október 14-től a 3. hegyihadosztályt a 27. szovjet hadsereg 33. lövészhadtestének adták át, s Nagyvárad körzetébe vezényelték át. Arcvonalszakaszát a 8. lovashadosztály vette át. A hadtest kötelékébe lépett a 2. nehéz tüzérezred is.¹¹⁵

A 2. hadtest jobbszárnyán október 8-án Marosugrától Kutyalváig (Cuci) még a 8. lovashadosztály helyezkedett el, amely a 2. hadtest támadási sávjának szűkülése és a 6. kiképző gyaloghadosztály elvezénylése nyomán került át 14-étől a jobb szomszéd hegyihadtesthez. Tőle balra az Aranyos torkolatáig a 20. kiképző gyaloghadosztály állt.

¹¹⁰ KD 256. o.

¹¹¹ AR 79. o.

¹¹² Uo. 81. o.

¹¹³ *Minaszjan*, 192–194. o.; *Sipos Péter*: Adattár a II. világháború történetéhez. Budapest, 1994. 64. o.

¹¹⁴ AR 81. o.

¹¹⁵ AR 87–89. o.

Utóbbi 14-én az 1. hadsereghez vezényelték át, arcvonalszakaszát a 2. hadtest jobbszárnyán a 11., balszárnyán a 21. kiképző gyaloghadosztály vette át. 14-étől három napig a 2. hadtest alárendeltségébe tartozott a 3. hegyihadosztály is, de a harcokban nem vett részt, Gyulaháza (Coasta) – Visa (Visea) térségében összpontosítási körletbe vonták hátra, feltöltésre. A 2. hadtestbe tartozott még az 52. önálló tüzérsztály.¹¹⁶

A tordai csatatéren, a 4. hadsereg balszárnyán az Aranyos-torkolattól Aranyospolyánig (akkor Poiana, 1967-től Keresztessel – Cristis – egyesítve, Bogata néven, Torda része) a 6. hadtest helyezkedett el. Az Aranyos dél felé tartó alsó folyásának jobb partján a torkolatig, egyben a hadtest jobbszárnyán, a 7. kiképző gyaloghadosztály állt. Aranyosgyérestől (Cimpia Turzii) Keresztességig, a tordai csata centrumában, az ütközet első két szakaszában a 20. kiképző gyaloghadosztály harcolt, amit veszteségei miatt kivontak az arcvonalból. Szeptember 30-tól Aranyosegerbegy (Viisoara) két oldalán a 21. kiképző gyaloghadosztály, attól Aranyospolyánig a 9. gyaloghadosztály került állásba. A hadtest hadrendje erősen aszimmetrikus volt, a tordai csata folyamatában centruma és jobbszárnya „összetömörült”, a 7. hadosztály a hadtest sáv szélességének háromnegyedét egymaga biztosította. Az október 9-től bekövetkező román előremozgás a 21. hadosztályt oly mértékben leharcolta, hogy hátra kellett vonni feltöltésre. 14-étől helyét a 18. kiképző gyaloghadosztály foglalta el. 17-étől hasonló sorsra jutott a 7. hadosztály is. Helyére a 3. kiképző gyaloghadosztály került (Ion Dumitru dandártábornok, szeptember 5-ig Ion Tanasescu dandártábornok). A hadtest kötelékébe tartozott még a 6. nehéz tüzérezred.¹¹⁷

A 4. (és az 1.) román hadsereg harctevékenységét a szeptember 6-án az 5. szovjet légi hadsereg alárendeltségébe lépett román repülőhadtest támogatta Emanoil Ionescu, a repülőcsapatok tábornoka parancsnoksága alatt. Ennek kötelékébe 3 vadászpilóta csoport (osztálynak megfelelő kötelék) tartozott, a 2. (IAR-81), a 6. (IAR-81) és a 9. (Me-109); 2 bombázó csoport, az 5. (He-111 és Ju-88) és a 3. zuhanó (Ju-87), valamint egy felderítő repülőraj (Ju-88).¹¹⁸

A román csapatok nagyobb részét kitevő gyalogos, továbbá a lovas-, területi, határőr-, hegyi-, páncélos- és tüzéralakulatokat a tordai csatával foglalkozó fejezetben mutatjuk be részletesen.

A szovjet „hadsereg” értelmezése kissé eltért a románétól, sokkal jobban a magyartól és a némettől. Békeidőben a magyar és német hadseregparancsnokság egyaránt meghatározott, jobbra állandó alárendeltekkel (hadtestekkel és közvetlenekkel) rendelkezett, de háborúban alapvetően olyan magasabb vezetési szerv funkcióját látta el, amelynek alárendeltségébe a konkrét feladattól és helyzettől függően más és más hadtestparancsnokságokat és seregeket utaltak. Némegyszer előfordult, hogy a hadseregparancsnokságot, addigi alárendeltjei nélkül, más arcvonalszakaszra

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ Uo.

¹¹⁸ Uo. 142–143. o.; A román seregtestparancsnokok névsorának összeállításához: *Eugen Bantea – Constantin Nicolae – Gheorghe Zaharia: La Roumanie dans la guerre Antihitlérienne*. Bukarest, 1970. (a továbbiakban *BNZ*). La libération de Nord de la Transylvanie c. fejezet, 101–134. o.; *Contributia, Actiunile militare duse pentru eliberarea teritoriului din Rominia* c. fejezet, 184–264. o.; *Romania in razboiul antihitlerist 23 august 1944 – 9 mai 1945*. Bukarest, 1966. függelékének 2–5. táblázata, 600–663. o. Megjegyzendő, hogy a 2. és a 6. román nehéz tüzérezred parancsnokát a rendelkezésre álló források alapján nem sikerült azonosítanunk.

vezényelték át. Ilyen volt pl. a 2. magyar hadseregearcnsnokság átvezénylése a Tiszántúlról a Duna-védelem irányításának átvételére 1944. október 20-tól. A románoknál is ez mutatható ki az 1944. szeptember 1-jei átszervezések során, de az is megfigyelhető, hogy törekedtek az egyszer már kialakult magasabb kötelék egyben tartására. Erre példa a 4. román hadsereg további harci útja Magyarország területén 1944 őszén és telén.

A szovjet hadsereg maga is állandónak tekintett kötelék volt. Nem is igazán szerencsés esetükben hadseregearcnsnokságról beszélni, sokkal helytállóbb hosszabb időn át fennálló szervezeti egységnek tekinteni a hadseregeket. A korabeli szovjet szabályzatokban visszatérő fogalom az „összekovácsolás”. Ez nem jelenti azt, hogy egyáltalán nem volt változás állományukban. Helyeztek át teljes hadtesteket egyik hadseregtől a másikkhoz, s újonnan is állítottak fel hadseregeket, például 1945. január 26-án a Dunántúlon a 26. hadsereget.

A Rogyion J. Malinovszkij marsall vezette 2. Ukrán Front Filipp F. Zmacsenko vezérezredes irányította 40. összfégyvernemi hadseregét 1944. augusztus–szeptember fordulóján az Sz. P. Merkulov vezérőrnagy, illetve az A. D. Rumjancev vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló 50. és 51. lövészhadtest alkotta. Az 50. hadtest állományába a 133. és 240. lövészadosztály (I. I. Dubrovin ezredes, T. F. Umanszkij vezérőrnagy), valamint a hozzávetőleg dandárerőnek megfelelő 54. és 159. gárda-megerősített körlet (M. T. Karnacsev ezredes, I. N. Vinogradov ezredes), az 51. hadtestébe a 38., 232. lövész- és a 42. gárda-lövészadosztály (Sz. P. Tyimiskov vezérőrnagy, M. J. Kozirj vezérőrnagy, V. F. Margelov vezérőrnagy) tartozott. A 7. gárdahadseregbe (Mihail Sz. Sumilov vezérezredes) a 24. és 25. gárda-lövészhadtest (P. P. Avgyejenko vezérőrnagy, G. B. Szafulin altábornagy) tartozott, állományukban a 6., 72. és 81. gárda-lövészadosztállyal (I. F. Obusenko vezérőrnagy, A. I. Loszev vezérőrnagy, M. A. Orlov ezredes) illetve a 36. gárda-, az 53. lövészadosztállyal és a 6. gárda-légideszanthadosztállyal (G. P. Lilencov vezérőrnagy, D. V. Vaszil-jevszkij ezredes, M. N. Szmirnov vezérőrnagy).

A Szergej V. Trofimenko vezérezredes parancsnoksága alatt álló 27. hadsereg kötelékébe a 35. gárda-, illetve a 33. és 104. lövészhadtest (Sz. G. Gorjacsev altábornagy, A. I. Szemjonov vezérőrnagy, A. V. Petrjusevszkij altábornagy) tartozott. A 35. hadtestet a 3. gárda-légideszant-, 93. gárda-lövész-, valamint a 2. román hegyihadosztály (N. V. Jeremin ezredes, A. J. Kruze vezérőrnagy, október 14-től Sz. V. Szalicsev ezredes, Gheorghe Bartolomeu ezredes, szeptember 15-től Constantin Iordachescu hadosztálytábornok), a 33. hadtestet a 78., 203. és 337. lövészadosztály (N. M. Mihajlov vezérőrnagy, G. Sz. Zdanovics vezérőrnagy, T. P. Gorobec ezredes), valamint a román „Tudor Vladimirescu” hadosztály (Nicolae Cambrea ezredes), a 104. hadtestet a 4. gárda-, 180. és a 206. lövészadosztály (K. D. Parfenov ezredes, V. A. Kingyuhin vezérőrnagy, F. I. Dremenkov ezredes) alkotta. A 6. gárda-harcoksihadsereget (Andrej G. Kravcsenko vezérezredes) az 5. gárda-harcoksi- és a 9. gárda-gépesített hadtest alkotta (M. I. Szaveljev altábornagy, K. A. Vokov altábornagy) a 6. gárda-gépesített és a 20., 21., 22. gárda-harcoksidandárral, illetve a 46. gárda-harcoksi- és a 18., 30., 31. gárda-gépesített dandárral.

Az Ojtozi-szorosban, a Marosvásárhely környéki harcokban és a tordai csatában részt vett a 2. lovas-gépesített csoport (Gorskov-csoport), állományában a 23. harcoksi- és az 5. gárda-lovashadtesttel (A. O. Ahmanov altábornagy, Sz. I. Gorskov altábornagy).

Azokat a 3., 39., 135. harckocsi- és az 56. gépesített dandár, illetve a 11., 12. gárda- és 63. lovashadosztály (L. A. Szlanov ezredes, V. I. Grigorovics vezérőrnagy, P. M. Krutovszkih vezérőrnagy) alkotta. A 2. Ukrán Front többi hadserege, az 53. és a 46., illetve az 1. gárda-lovas-gépesített csoport (a szeptember 29-én alakult Plijev-csoport) a 2. magyar hadsereggel szemben folytatott hadműveletekben érintőlegesen sem vett részt.¹¹⁹

¹¹⁹ *Száva*, 66. o.; *Minaszjan*, 163–177. o.; AR 84., 88. o.; *Zaharov*, 138–201. o.; *Tóth*, 18–19. o. Megjegyzendő, hogy a felsorolt munkákban eltérés mutatható ki a szovjet csapatok alárendeltségi viszonyait illetően. Ilyen esetekben vagy a két szovjet munka harcleírásai alapján választottuk ki az alárendeltségi viszonyokat, vagy *Tóth Sándor* feldolgozását tekintettük mérvadónak, aki a Szovjetunió levéltáraiban végzett kutatásai alapján állította össze a 2. Ukrán Front hadrendjét.

István Ravasz

MILITARY OPERATIONS IN TRANSYLVANIA,
LATE SUMMER – EARLY AUTUMN 1944

Summary

This study is an abridged and revised variation of the 1st part of the author's Ph. D. thesis under the title „The Questions of Turning the Carpathian Basin into a Theatre of War in 1944 and the Operations in Eastern Hungary with Special Respect to the Formation of the Royal Hungarian 2nd Army and its Fights in Transylvania”.

The author deals with the strategical and operational effects of Roumania's volte-face on 23 August 1944 and treats the attempts of the German political and military leadership to reverse the events and later to moderate their consequences. He analyses the measures of the Hungarian state and military leadership in order to manage the crisis which followed the Roumanian decision – and their dilemma between continuation of the war and the break-away. The study proves that the war between Hungary and Roumania was ineluctable, because in the case in question the Hungarian leadership decided to continue the war. Finally the author demonstrates that the Hungarian operation was started to close the passes of the Carpathians and not to reannex South Transylvania.

István Ravasz

LES OPERATIONS MILITAIRES DE TRANSYLVANIE
A LA FIN DE L'ETE ET AU DEBUT DE L'AUTOMNE DE 1944

Résumé

Cet essai fait partie de la dissertation de licence (Ph. D.) de l'auteur, dont le titre est: Les questions de la transformation du bassin des Carpathes en champ de bataille en 1944, les opérations militaires menées dans l'Est de la Hongrie, tout particulièrement la formation de la 2ème armée hongroise et ses combats en Transylvanie.

L'étude s'occupe des influences militaires de la défection de la Roumanie le 23 août 1944. L'auteur présente les essais de la direction politique et militaire allemande pour le retournement des événements, puis pour la modération des conséquences. Il analyse les mesures de la direction de l'État et militaire hongroise, prises pour essayer de traiter la crise suivant le pas roumain, et le grand dilemme hongrois: finir ou continuer la guerre?

L'auteur démontre que la guerre hongroise-roumaine était une conséquence inévitable de la défection de la Roumanie, comme la direction hongroise, à ce moment-là a encore décidé de continuer la guerre, et il démontre également que le but de l'opération militaire hongroise n'était pas la réannexion du Sud de la Transylvanie, mais la fermeture militaire des points de passage des Carpathes.

István Ravasz

DIE SIEBENBÜRGISCHEN KRIEGSOPERATIONEN
IM SPÄTSOMMER-FRÜHHERBST 1944

Resümee

Die Studie ist eine abgekürzte Variante des I. Teils der Dissertation des Autors *Zu der Frage, wie Ungarn 1944 zum Kriegsschauplatz wurde bzw. der Kriegsoperationen in Ostungarn mit besonderer Rücksicht auf die Aufstellung der 2. Ungarischen Armee und ihre Kämpfe in Siebenbürgen*.

Der Autor befaßt sich mit den strategischen und operativen Auswirkungen des Übertretens von Rumänien am 23. August 1944. Es beschreibt die Versuche der deutschen politischen und militärischen Führung, die Ereignisse rückgängig zu machen sowie ihre Bestrebungen, die Folgen zu lindern. Er analysiert die Maßnahmen der ungarischen Staats- und Militärführung, die infolge des Schrittes der Rumänen entstandene Krise zu handhaben, und ihr Dilemma, ebenfalls aus dem Krieg auszutreten oder ihn fortzusetzen.

Er beweist, daß der Ausbruch des Krieges zwischen Ungarn und Rumänien eine notwendige Folge des Übertretens von Rumänien war, da die ungarische Führung damals noch für die Fortsetzung des Krieges Stellung nahm, ferner daß die ungarischen Kriegsoperationen nicht den Anschluß von Südsiebenbürgen sondern die militärische Absperrung der Pässe der Karpaten zum Ziel hatten.

Иштван Равац

ОПЕРАЦИИ В ТРАНСИЛЬВАНИИ ПОЗДНИМ
ЛЕТОМ И РАННЕЙ ОСЕНЬЮ 1944 ГОДА

Резюме

Статья содержит сокращенный вариант 1-ой части кандидатской диссертации Автора, называемой "Вопросы превращения Карпатского бассейна в театр военных действий и анализ военных операций, проходивших на восточной половине территории Венгрии, особым вниманием на формирование 2-ой венгерской армии и бои в Трансильвании".

Автор анализирует стратегическое и оперативное воздействие перехода Румынии на сторону антигитлеровской коалиции 23 августа 1944 года. Статья показывает попытки германского политического и военного руководства повернуть события вспять и характеризует его стремления умерить последствия этого румынского шага. Автор анализирует меры, принятые венгерским государственным и военным руководством для того, чтобы взять в руки сложившуюся после выхода Румынии критическую обстановку, решить дилемму в вопросе выхода из войны или продолжения войны.

Автор показывает, что венгеро-румынская война вспыхнула закономерно после перехода румын на сторону советских войск, тогда как венгерское руководство - в то время еще - стояло на позиции продолжения войны, и венгерская операция ставила целью не возвращение Южной Трансильвании, а военную блокировку перевалов в Карпатах.